

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
**Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών**

Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Ιστορία και Φιλοσοφία της Επιστήμης
και της Τεχνολογίας**

**Διπλωματική εργασία
«Ελευθερία της Βούλησης»**

Πέχας Ευάγγελος (ΑΜ:18/021)

Τριμελής επιτροπή: Στεφάνου Ιωάννης (Επιβλέπων- Επίκουρος Καθηγητής)
Βιρβιδάκης Στέλιος (Καθηγητής)
Χατζημωυσής Αντώνης (Αναπληρωτής Καθηγητής)

Αθήνα, 2020

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών του τμήματος Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, υπό την επίβλεψη του Επίκουρου καθηγητού Στεφάνου Ιωάννη.

Κατ' αρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Επίκουρο καθηγητή κύριο Στεφάνου Ιωάννη, του οποίου η αρωγή και η υποστήριξη ήταν καθοριστική κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας.

Ευχαριστώ ακόμη, τον καθηγητή κύριο Στέλιο Βιρβιδάκη και τον Αναπληρωτή καθηγητή κύριο Αντώνη Χατζημωυσή, που μου έκαναν την τιμή να είναι μέλη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής της παρούσης διπλωματικής εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την οικογένειά μου και ιδιαιτέρως τη μητέρα μου για τη στήριξή της όλα αυτά τα χρόνια.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	1
Περίληψη	4
Abstract	5
Εισαγωγή.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	9
Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ ΕΙΝΑΙ ΑΣΥΜΒΑΤΗ ΜΕ ΤΟΝ ΝΤΕΤΕΡΜΙΝΙΣΜΟ.....	9
1.1 Το Βασικό Επιχείρημα του G.Strawson.....	9
1.2 Η Ψευδαιοθησιοκρατία του Smilansky.....	12
1.3 Το πανόραμα της σκληρής ασυμβατοκρατίας και οι θέσεις των Pereboom και Honderich	13
1.4 Η θέση του Σκίνερ	14
1.5 Το επιχείρημα του P.Van. Inwagen.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	18
ΚΛΑΣΙΚΗ ΣΥΜΒΑΤΟΚΡΑΤΙΑ.....	18
2.1 Η θέση του David Hume	19
2.2 Η θέση του Hobbes	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	22
ΝΕΟΤΕΡΗ ΣΥΜΒΑΤΟΚΡΑΤΙΑ	22
3.1 Η θεωρία του Peter Strawson	22
3.2 Η Frankfurt	24
3.3 Η επίδραση της θεωρίας του Peter Strawson στον R. Jay. Wallace	28
3.4 Η επίδραση της «ιεραρχικής θεωρίας» του H. Frankfurt στον G. Watson	29
3.5 Η ημισυμβατοκρατία των Fischer και Ravizza	31
3.6 Το μοντέλο της Wolf	34
3.7 Το επιχείρημα του A.J.Ayer.....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	38
ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΚΡΑΤΙΑ.....	38
4.1 Ντεκάρτ	39
4.2 Καντ	41
4.3 Chisholm.....	44
4.4 Nozick	48
4.5 R.Kane.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	55
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΥΧΑΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΒΟΥΛΗΣΗ.....	55

5.1 Corliss Lamont	56
5.2 Η ηθική τύχη κατά τον Nagel	59
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	65

Περίληψη

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι η διερεύνηση του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης. Το θέμα της ελεύθερης βούλησης είναι ένα διαχρονικό ζήτημα το οποίο έχει απασχολήσει και συνεχίζει να απασχολεί τα φιλοσοφικά ρεύματα χωρίς ωστόσο να έχει δοθεί μια καταλυτική απάντηση. Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε με την άλυτη διαμάχη μεταξύ ελευθερίας από τη μια πλευρά και ντετερμινισμού από την άλλη. Σύμφωνα με τον ντετερμινισμό, η κατάσταση του κόσμου σε μια ορισμένη στιγμή, είναι δεδομένη από προηγούμενες καταστάσεις και φυσικούς νόμους. Αν δεχθούμε ότι ισχύει ο ντετερμινισμός, τότε οι επιπτώσεις είναι τρομακτικές, καθώς φαίνεται να μην είμαστε τελικώς εμείς οι ίδιοι τα πραγματικά αίτια των πράξεών μας, από τη στιγμή που εξωτερικά αίτια τα οποία δεν γνωρίζουμε, προδιαγράφουν τη συμπεριφορά μας. Ερωτήματα όπως, το αν είμαστε ελεύθεροι, αν η ελευθερία είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό, ακόμη και αν υπάρχει δυνατότητα σύνδεσης της ελευθερίας με την ηθική υπευθυνότητα, θα μας απασχολήσουν σε μεγάλο βαθμό.

Λέξεις- κλειδιά: ελευθερία της βούλησης, ντετερμινισμός, σκληρός ντετερμινισμός, ήπιος ντετερμινισμός, συμβατοκρατία, ασυμβατοκρατία, ελευθεροκρατία, ημισυμβατοκρατία, επιχείρημα της συνέπειας,

Abstract

The purpose of this assignment is to research the problem of free will. The subject of free will is a timeless topic, which has preoccupied and continues to occupy philosophical currents, without however a crucial response. In this assignment, we will deal with the unresolved conflict between freedom on the one hand and determinism on the other. According to determinism, the state of the world at a given time is given by previous states and natural laws. If we accept that determinism applies, then the consequences are terrifying as we seem not to be the real causes of our actions, since external causes which are not known predetermine our attitude. Questions such as whether we are free, whether freedom is compatible with determinism, even whether there is a possibility of linking freedom with moral responsibility, will occupy us greatly.

Key words: free will, determinism, hard determinism, soft determinism, compatibilism, incompatibilism, libertarianism, semi-compatibilism, the consequence argument,

Εισαγωγή

Η ελευθερία της βούλησης υπήρξε ομολογουμένως μια έννοια αμφιλεγόμενη, η οποία έγινε πολλές φορές αντικείμενο διαφορετικών ερμηνευτικών προσλήψεων στην ιστορία της φιλοσοφίας, ενώ αποτελεί ακόμη και σήμερα το βασικό θεωρητικό αντικείμενο ορισμένων φιλοσόφων και μελετητών. Η ελεύθερη βούληση είναι κάτι που θεωρούμε ότι κατέχουμε, ενώ μια ενδεχόμενη απώλειά της θα μας προκαλούσε τρόμο. Το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης είναι ένα εξαιρετικά βαρυσήμαντο πρόβλημα το οποίο έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό τη φιλοσοφική σκέψη, κυρίως όμως πρόκειται για ένα ζήτημα το οποίο βρίσκεται στο προσκήνιο της διεθνούς φιλοσοφικής σκηνής τα τελευταία τριάντα χρόνια. Ωστόσο, παρά τη σπουδαιότητα και τη σημαντική θέση που κατέχει το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης στη διεθνή ακαδημαϊκή έρευνα, στην Ελλάδα πολύ λίγα πράγματα έχουν γραφτεί σχετικά με εκείνο.

Σε γενικές γραμμές, το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, σχετίζεται με το κατά πόσο οι πράξεις μας είναι πραγματικά δικές μας, με άλλα λόγια μας ενδιαφέρει η προέλευση των πράξεών μας. Τα ερωτήματα στα οποία και θα επικεντρωθούμε είναι δύο: α) Υπάρχει ελεύθερη βούληση; β) Είναι η ελεύθερη βούληση συμβατή με τον ντετερμινισμό; Αυτά τα δύο ερωτήματα, αντικατοπτρίζουν εν πολλοίς, τα δύο διαφορετικά επίπεδα στα οποία εξετάζεται το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης. Στο πλαίσιο της σύγχρονης συζήτησης γύρω από το ζήτημα της ελευθερίας της βουλήσεως, έχουν αναπτυχθεί μια σειρά από θέσεις άλλες εκ διαμέτρου αντίθετες και άλλες με πιο «συμβιβαστική» πρόθεση απέναντι στο εάν η ελευθερία είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό. Σύμφωνα με την ελευθεροκρατία (libertarianism), η ελευθερία είναι αληθής και ο ντετερμινισμός ψευδής, ενώ στους υποστηρικτές της συγκαταλέγονται φιλόσοφοι όπως οι Kant, Descartes, Chisholm. Στον αντίποδα της ελευθεροκρατίας, είναι ο σκληρός ντετερμινισμός (hard determinism), σύμφωνα με τον οποίο η ελευθερία είναι υπαρκτή και ο ντετερμινισμός αληθής, ενώ στους σκληρούς ντετερμινιστές συγκαταλέγονται οι Σπινόζα, Holbach, La Mettrie και ο Paul Edwards. Όσοι υποστηρίζουν ότι και η ελευθερία και ο ντετερμινισμός είναι αληθείς, ανήκουν στους ήπιους ντετερμινιστές (soft determinism), οι οποίοι επιχειρούν να συμβιβάσουν τις δύο έννοιες. Τέλος, υπάρχει και η θέση, σύμφωνα με την οποία και ο ντετερμινισμός και η ελευθερία είναι ψευδείς, ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η προαναφερθείσα θέση δεν έχει βρει υποστηρικτές.

Στο πλαίσιο αυτό, υπάρχουν δύο σχολές, εκείνη των Συμβατοκρατών και εκείνη των Ασυμβατοκρατών, οι οποίες ωστόσο δεν είναι απόλυτα ενιαίες, ενώ υπάρχουν και διαφορές ανάμεσα στους φιλοσόφους της ίδιας παράδοσης. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ασυμβατοκρατία (incompatibilism), η ελευθερία της βούλησης δεν μπορεί να είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό, με άλλα λόγια αποκλείεται η πιθανότητα συνύπαρξης και των δύο, καθώς θεωρείται ότι αν ισχύει η ελευθερία δεν μπορεί να ισχύει και ο ντετερμινισμός και αντίστροφα. Όσοι τάσσονται από την άλλη μεριά υπέρ της συμβατοκρατίας (compatibilism), υποστηρίζουν ότι οι δύο έννοιες μπορούν να είναι συμβατές μεταξύ τους και κατ' επέκταση δεν αποκλείουν την μια έννοια από την άλλη. Από αυτή την ανάλυση, συνεπάγεται ευλόγως, ότι τόσο οι σκληροί ντετερμινιστές, όσο και οι ελευθεροκράτες, είναι ασυμβατοκράτες, ενώ από την άλλη οι ήπιοι ντετερμινιστές συγκαταλέγονται στους συμβατοκράτες.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να διευκρινιστεί το γεγονός ότι ο όρος «ελευθερία», στο πλαίσιο του γενικότερου προβλήματος της ελεύθερης βούλησης, χρησιμοποιείται με διαφορετικό τρόπο από ό,τι στο πλαίσιο της πολιτικής φιλοσοφίας. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο σημασίες του όρου «ελευθερία», όπου η πρώτη αναφέρεται στην πολιτική ελευθερία, ενώ η δεύτερη η οποία και εν προκειμένω μας ενδιαφέρει είναι η μη πολιτική σημασία της ελευθερίας και η οποία έχει να κάνει με τον έλεγχο των πράξεών μας (Σαργέντης, 2012, σ.22).

Τέλος, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι η ελευθερία της πράξης δεν ταυτίζεται με την ελευθερία της βούλησης. Υπάρχουν ωστόσο, τρεις προϋποθέσεις, που αφορούν το κατά πόσο μια πράξη είναι πραγματικά ελεύθερη, οι οποίες, συμπίπτουν ουσιαστικά με τις αντίστοιχες προϋποθέσεις για την ελευθερία της βούλησης. Η πρώτη βασική προϋπόθεση, εστιάζει στο γεγονός ότι η αφετηρία των πράξεων θα πρέπει να βρίσκεται στο εσωτερικό του υποκειμένου. Η δεύτερη προϋπόθεση, είναι εκείνη σύμφωνα με την οποία, θα πρέπει να απουσιάζει κάθε ίχνος καταναγκασμού από μια πράξη, για παράδειγμα, αν υποθέσουμε ότι σήμερα το πρωί διάβασα μια εφημερίδα, τότε θα πρέπει αυτή μου η πράξη να πραγματοποιήθηκε επειδή πράγματι μέσα μου επιθυμούσα να διαβάσω εκείνη την εφημερίδα και κάτι τέτοιο να μην συνέβη επειδή κάποια εξωτερική αιτία μου το επέβαλλε. Η τρίτη προϋπόθεση, η οποία κατά κύριο λόγο σχετίζεται με την ελευθερία της βούλησης, είναι η λεγόμενη «αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων» (Principle of Alternate Possibilities), όρο τον οποίο καθιερώνει ο H.Frankfurt (1969), και ο οποίος αναφέρεται στη δυνατότητα του υποκειμένου να πράξει με διαφορετικό τρόπο, από ότι έπραξε στην πραγματικότητα.

Επομένως, γίνεται αντιληπτό, ότι έχουμε ένα σύνθετο ερώτημα σχετικά με την ελεύθερη βούληση, το οποίο, αφορά τη σχέση ελευθερίας, πράξης και βούλησης.

Η δομή της παρούσας εργασίας έχει ως εξής: Στο πρώτο κεφάλαιο που ακολουθεί, παρουσιάζονται οι απόψεις των υποστηρικτών της ασυμβατότητας ανάμεσα στην ελευθερία της βούλησης και τον ντετερμινισμό, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στο πιο γνωστό επιχείρημα αυτής της άποψης, δηλαδή το «Επιχείρημα της Συνέπειας», (The Consequence Argument), του οποίου εισηγητής είναι ο Peter Van Inwagen. Στο δεύτερο κεφάλαιο, μελετώνται οι θέσεις των υποστηρικτών της συμβατότητας ανάμεσα στον ντετερμινισμό και την ελευθερία της βούλησης, στους οποίους συγκαταλέγονται οι φιλόσοφοι David Hume και Thomas Hobbes οι οποίοι είναι γνωστοί και ως «κλασικοί συμβατοκράτες», ενώ επίσης θα εξετάσουμε τις θέσεις των «νεότερων συμβατοκρατών», όπου ο όρος αναφέρεται σε θεωρίες που αναπτύχθηκαν κατά κύριο λόγο από τα μέσα του 20^{ου} αιώνας και έπειτα, δίνοντας έμφαση στους φιλοσόφους που υπήρξαν θεμελιωτές της νεωτερικής αυτής σκέψης, δηλαδή τους Peter Strawson, Harry Frankfurt και A.J.Ayer. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται μια παρουσίαση της ελευθεροκρατικής προσέγγισης απέναντι στο πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, στην οποία συγκαταλέγονται οι φιλόσοφοι R.Chisholm, R.Descartes, I.Kant, ενώ ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στον «αιτιακό ντετερμινισμό» του R.Kane και τη θεωρία του Chisholm για την αιτιότητα του πράττοντος. Τέλος, στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας, θα διερευνήσουμε μια διαφορετική πτυχή του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης, το οποίο αφορά τον ρόλο που διαδραματίζει η τυχαιότητα στις ανθρώπινες πράξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ ΕΙΝΑΙ ΑΣΥΜΒΑΤΗ ΜΕ ΤΟΝ ΝΤΕΤΕΡΜΙΝΙΣΜΟ

Ο ντετερμινισμός, εκτός από τις φυσικές επιστήμες, έχει βρει κατά καιρούς υποστηρικτές ακόμη και στην ίδια τη φιλοσοφία. Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις θέσεις των σκεπτικιστών ως προς την ύπαρξη της ελεύθερης βούλησης.

Στα πρόσφατα χρόνια, τον σκληρό ντετερμινισμό, έχει αντικαταστήσει η «σκληρή ασυμβατοκρατία». Επρόκειτο για έναν όρο του οποίου εισηγητής είναι ο Derk Pereboom, (2001,2007), και εν ολίγοις αναφέρεται στην αντίληψη κατά την οποία η ελεύθερη βούληση απορρίπτεται, ανεξάρτητα από το αν ισχύει ή όχι ο ντετερμινισμός, (2012, σ.50).

1.1 Το Βασικό Επιχείρημα του G.Strawson

Ο G.Strawson, με το Βασικό Επιχείρημα (Basic Argument) το οποίο αναπτύσσει (1994), θεωρεί ότι για να υπάρχει η ελεύθερη βούληση, θα πρέπει κανείς να είναι αιτία του εαυτού του (causa sui), ενώ κάτι τέτοιο στην πραγματικότητα είναι ανέφικτο στην περίπτωση των ανθρώπων. Στο πλαίσιο αυτό ο Strawson αναφέρει: *«Υπάρχει ένα επιχείρημα, το οποίο θα ονομάσω Βασικό Επιχείρημα, που φαίνεται να αποδεικνύει ότι δεν μπορούμε να είμαστε πραγματικά ή τελικά υπεύθυνοι για τις πράξεις μας. Σύμφωνα με το Βασικό Επιχείρημα, δεν έχει ουσιαστική διαφορά το αν ο ντετερμινισμός είναι αληθής ή ψευδής. Δεν μπορούμε να είμαστε αληθινά ή τελικά υπεύθυνοι για τις πράξεις μας σε καμία περίπτωση»*.¹ Με το επιχείρημά του, ο φιλόσοφος θέλει να καταστήσει σαφές ότι η δυνατότητα αυτοκαθορισμού είναι αδύνατη. *«[...] Ο ισχυρισμός επομένως είναι, ότι οι άνθρωποι δεν μπορεί να υποτεθεί*

¹ Βλ. Strawson, 1994, σσ.5-24 και ειδικά σ.5

ότι αλλάζουν με τέτοιο τρόπο τον εαυτό τους σαν να είναι ή να καθίστανται αληθινά ή τελικά ηθικά υπεύθυνοι για το πώς είναι, και ως εκ τούτου για τις πράξεις τους».²

Ο Strawson, επικεντρώνεται στην έννοια της ηθικής υπευθυνότητας στην προσπάθειά του να αποδείξει ότι η τελευταία δεν μπορεί να αποτελέσει χαρακτηριστικό των ανθρώπων. Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιεί μια ενδιαφέρουσα παραπομπή στον Νίτσε, και συγκεκριμένα στο έργο του *Πέρα από το καλό και το κακό*, (1886), όπου ο Γερμανός φιλόσοφος επιτίθεται σφοδρά στην έννοια του αυτοκαθορισμού: «Πρόκειται για ένα είδος βιασμού, μια διαστροφή της λογικής. Ωστόσο, η υπέρμετρη περηφάνεια του ανθρώπου κατόρθωσε να μπλεχτεί κατά βάθος και τρομακτικά με αυτή την ανοησία [...]».³ Αυτό το είδος του αυτοκαθορισμού, του να είναι δηλαδή κανείς αιτία του εαυτού του (*causa sui*), αποτελεί για τον Strawson μια αυταπάτη, ενώ στην προσπάθειά του να αποδεσμεύσει την έννοια αυτή από την κατηγορία του ανθρώπινου είδους, χρησιμοποιεί το αντίστοιχο χωρίο που μόλις είδαμε από το έργο του Φρίντριχ Νίτσε, το οποίο υπό μια έννοια έχει χαρακτήρα ισχυροποίησης της επιχειρηματολογίας που θέλει να οικοδομήσει ο Strawson. Η μορφή του Βασικού Επιχειρήματος του Strawson είναι η ακόλουθη:⁴

1. Αυτό που μας ενδιαφέρει στο ελεύθερο πράττειν είναι ότι αυτό υπακούει σε λόγους (σε αντιδιαστολή με πράξεις που γίνονται αντανάκλαστικά ή ασυνείδητα, από συνήθεια).
2. Όταν κάποιος πράττει για κάποιον λόγο, αυτό που κάνει είναι μια συνάρτηση αυτού που ήδη είναι.
3. Έτσι, αν κάποιος είναι υπεύθυνος για τον τρόπο που πράττει, θα πρέπει να είναι υπεύθυνος για το πώς είναι, για τη νοητική του φύση.
4. Αλλά, για να είναι κανείς υπεύθυνος για τη νοητική του φύση, θα πρέπει ο ίδιος να έχει δημιουργήσει αυτή την φύση, δηλαδή το πώς ήδη είναι. Και δεν θα πρέπει μόνο να έχει προκαλέσει αιτιακά αυτό το οποίο είναι, αλλά θα πρέπει και να το έχει επιλέξει συνειδητά και να επιτύχει στην προσπάθειά του να το φτιάξει.
5. Το να επιλέξει και να φτιάξει κάποιος αυτό που είναι, δεν μπορεί να γίνει, εκτός εάν αυτός υπάρχει ήδη ως νοητική φύση πριν από αυτό που θέλει να φτιάξει, εξοπλισμένος με συγκεκριμένες αρχές επιλογής « A1», δηλαδή

² Βλ. ό.π. , σ.7

³ Ό.π. , σ. 15 και Νίτσε 2004 [1886], σ. 30

⁴ Βλ. Σαργέντης,Κ (2012), *Το Πρόβλημα της Ελεύθερης Βούλησης*, Αθήνα: Νήσος, σ.52-53

προτιμήσεις, αξίες, ιδεώδη, προ-στάσεις, υπό το φως των οποίων επιλέγει τη νοητική του φύση.

6. Αλλά τότε, προκειμένου να είναι υπεύθυνος για τη νοητική του φύση την οποία επέλεξε υπό το φως αυτών των αρχών, θα πρέπει να είναι υπεύθυνος για το ότι έχει αυτές τις αρχές.
7. Για να γίνει αυτό, ωστόσο, θα πρέπει να έχει επιλέξει αυτές τις αρχές συνειδητά.
8. Για να συμβεί όμως το 7, θα πρέπει να έχει ήδη συγκεκριμένες αρχές επιλογής « A2», βάσει των οποίων θα μπορούσε να επιλέξει τις αρχές επιλογής « A1».
9. Και ούτω καθεξής. Έχουμε να κάνουμε με μια αναγωγή εις άπειρον. Ο πραγματικός αυτοκαθορισμός είναι αδύνατος, γιατί απαιτεί τη συμπλήρωση μιας άπειρης σειράς από επιλογές αρχών, υπό το φως των οποίων κάνουμε τις επόμενες σε αυτήν τη σειρά επιλογές.
10. Επομένως, η πραγματική ηθική ευθύνη είναι αδύνατη, επειδή απαιτεί πραγματικό αυτοκαθορισμό, όπως αυτός εκτίθεται στο 3.

Το κεντρικό νόημα του επιχειρήματος αυτού, είναι ότι η ελεύθερη βούληση δεν μπορεί να υπάρχει, διότι η τελευταία συνίσταται στην έννοια της ηθικής υπευθυνότητας, η οποία με τη σειρά της εξαρτάται από τον αυτοκαθορισμό, τον οποίο οι άνθρωποι δεν διαθέτουν, δεν μπορούν να είναι αιτία του εαυτού τους, και κατ' επέκταση δεν μπορούν να θεωρούνται ελεύθεροι.

Το Βασικό Επιχείρημα, έχει χαρακτήρα σταδιακής θεμελίωσης, καθώς ο φιλόσοφος, το οικοδομεί βήμα βήμα, σαν να ανεβαίνει μια μεγάλη σκάλα όπου στα χαμηλά σκαλοπάτια υπάρχουν οι έννοιες της ηθικής υπευθυνότητας και του αυτοκαθορισμού, που έχουν βοηθητικό χαρακτήρα για τον ίδιο, προκειμένου να φθάσει στην κορυφή της σκάλας αυτής, εκεί όπου βρίσκεται η ελευθερία της βούλησης και συνάμα η απόρριψή της.

Ο κεντρικός άξονας του Βασικού Επιχειρήματος μπορεί να συνοψιστεί στις εξής τρεις δηλώσεις:⁵

- 1) Τίποτα δεν μπορεί να είναι αίτιο εαυτού-τίποτε δεν μπορεί να είναι η αιτία του εαυτού του.

⁵ Ο.π., σ. 5

2) Προκειμένου να είναι κανείς πραγματικά ηθικά υπεύθυνος για τις πράξεις του θα πρέπει να είναι αιτία του εαυτού του, τουλάχιστον όσον αφορά ορισμένα καίρια ψυχικά ζητήματα.

3) Ως εκ τούτου τίποτα δεν μπορεί να είναι πραγματικά ηθικά υπεύθυνο.

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με το επιχείρημα αυτό, οι άνθρωποι δεν μπορούν να είναι ηθικά υπεύθυνοι για τις πράξεις τους, διότι η ηθική υπευθυνότητα εξαρτάται από τον αυτοκαθορισμό, ο οποίος όπως επισημαίνει δεν μπορεί σε καμία των περιπτώσεων να αποδοθεί στους ανθρώπους, με άλλα λόγια δεν μπορούν οι άνθρωποι να είναι αιτία του εαυτού τους και επομένως απαλλάσσονται από το βάρος της ηθικής ευθύνης. Έτσι λοιπόν το Βασικό Επιχείρημα αποτελεί ένα ισχυρό όπλο στη φαρέτρα των υποστηρικτών της σκληρής ασυμβατοκρατίας.

Ανεξάρτητα από το εάν έχει ή δεν έχει πειστικό χαρακτήρα, το Βασικό Επιχείρημα του Galen Strawson, αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για όσους πιστεύουν στην ασυμβατότητα ανάμεσα στον ντετερμινισμό και την ελευθερία της βούλησης. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός, ότι σε κανένα σημείο του επιχειρήματος ο Strawson, δεν βάζει στη συζήτηση το θέμα του κατά πόσον ισχύει ή δεν ισχύει ο ντετερμινισμός, η ελευθερία της βούλησης απορρίπτεται ανεξάρτητα από την ύπαρξη της αιτιοκρατίας. Το Βασικό Επιχείρημα, στην ουσία μας δίνει το πανόραμα της σκέψης των ασυμβατοκρατών, και παρά το γεγονός ότι ο όρος «σκληρή ασυμβατοκρατία» (hard incompatibilism), εισάγεται από τον Derk Pereboom, ο Strawson αποτελεί ίσως τον κυριότερο εκπρόσωπο της άποψης αυτής.

1.2 Η Ψευδαισθησιοκρατία του Smilansky

Σύμφωνα με τον S.Smilansky (2002), θα πρέπει να καλλιεργούμε μέσα μας την ψευδαίσθηση, ότι πράγματι η ελευθεροκρατική ελεύθερη βούληση υπάρχει και κατά συνέπεια ότι έχουμε ηθική ευθύνη για τις πράξεις μας. Αυτή η πρόταση του Smilansky, βασίζεται στην πεποίθησή του, ότι εάν θεωρήσουμε ότι δεν υπάρχει ελευθεροκρατική ελεύθερη βούληση, και άρα τελικά δεν είμαστε ηθικά υπεύθυνοι για τα όσα κάνουμε, τότε, το νόημα της ζωής και η κοινωνία ολόκληρη θα κατέρρεαν (2012, σ. 57). Ωστόσο, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά με την πρόταση αυτή του Smilansky. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος μας καλεί να δημιουργήσουμε μια ψευδή αντίληψη περί ελευθερίας, ενώ ακόμη μας προτρέπει στο να ανάγουμε αυτήν την ψευδαίσθηση, σε φιλοσοφική αρχή του βίου μας. Πρόκειται για μια θέση που έρχεται

για να αμφισβητήσει πολλές από τις αξίες της ζωής, όπως η αλήθεια, η αντικειμενικότητα και ούτω καθεξής, ενώ χωρίς καμία αμφιβολία κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί το γεγονός ότι έχουμε μπροστά μας μια ριζοσπαστική θέση και αρκετά προκλητική σε σχέση με τη σοβαρότητα του υπό εξέταση ζητήματος. Παρόλα αυτά, οφείλουμε να δεχθούμε ομολογουμένως, ότι πρόκειται για μια προσπάθεια αρκετά αξιέπαινη, η οποία έχει ως κύριο μέλημά της να συμβιβάσει την λογική αδυνατότητα της ύπαρξης της ελεύθερης βούλησης και από την άλλη μεριά τη σπουδαιότητά της. Η βασική ιδέα της σκέψης του Smilansky, αλλά και άλλων υποστηρικτών της αδυνατότητας της ύπαρξης της ελευθερίας της βούλησης, συνίσταται στο ότι εν τέλει η βαθιά ελευθερία και η ηθική ευθύνη δεν υπάρχουν και δεν μπορούν να υπάρξουν. Έτσι η αμφιλεγόμενη θέση του Smilansky, αποτελεί μια τομή, για τα δεδομένα της φιλοσοφίας, η οποία φαίνεται σε πολλές περιπτώσεις να αντιβαίνει σε αρκετές αρχές.

1.3 Το πανόραμα της σκληρής ασυμβατοκρατίας και οι θέσεις των Pereboom και Honderich

Η σκληρή ασυμβατοκρατία, φαίνεται ουσιαστικά να είναι δομημένη πάνω στο Βασικό Επιχείρημα του Strawson, σύμφωνα με τον οποίο όπως είδαμε, ο άνθρωπος δεν μπορεί να είναι αιτία του εαυτού και για το λόγο αυτό απαλλάσσεται από οποιοδήποτε είδος ηθικής ευθύνης.

Ένας άλλος σκληρός ντετερμινιστής, ο T.Honderich, (2007), θεωρεί ότι η απώλεια της ελευθερίας της βούλησης δεν μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ζωή δεν έχει κάποιο νόημα. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που υποστηρίζει ο Honderich εν ολίγοις, είναι ότι θα πρέπει να εγκαταλείψουμε την πεποίθηση ότι είμαστε εμείς, οι τελικοί δημιουργοί των πράξεών μας (2012, σ.53). Σε αντίθεση με τη θεωρία του Smilansky, περί ψευδαισθησιοκρατίας, ο Honderich, θεωρεί ότι κύριο μέλημά μας θα πρέπει να είναι η αποφυγή της πίστης στην ψευδαίσθηση της ελεύθερης βούλησης, (Honderich, 2007, σ. 209). Επιπροσθέτως, στην προσπάθειά του, να λύσει το ζήτημα της ποινής, (ζήτημα με το οποίο καταπιάνεται και ο Pereboom), αντιτίθεται στον ανταποδοτικό χαρακτήρα που η ποινή έχει, καθώς θεωρεί ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμία ευθύνη, από τη στιγμή που οι άνθρωποι δεν διαθέτουν ελεύθερη βούληση και κατ' επέκταση δεν αποφασίζουν οι ίδιοι για τα όσα πράττουν. Το επιχείρημα του Honderich, έχει πράγματι μια βάση, καθώς ουσιαστικά λαμβάνει ως απαραίτητη προϋπόθεση την ελευθερία επιλογής προκειμένου να κάνουμε κουβέντα για την ποινή. Επιπροσθέτως,

θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί, πως αν η ποινή επιβάλλεται στους ανθρώπους χωρίς εκείνοι να έχουν πράξει εκούσια οτιδήποτε, τότε και ο χαρακτήρας της ποινής εν γένει, ο οποίος είναι σωφρονιστικού χαρακτήρα θα υπονομευόταν και θα προκαλούνταν ενστάσεις σχετικά με το κατά πόσο πρέπει η δεν πρέπει να επιβάλλονται οι εκάστοτε ποινές.

Ο κυριότερος εκπρόσωπος της σκληρής ασυμβατοκρατίας και εισηγητής του όρου, Derk Pereboom, υποστηρίζει ότι απορρίπτοντας την έννοια της ελεύθερης βούλησης, μπορούμε να ζήσουμε μια ζωή γεμάτη με νόημα, καθώς για τον ίδιο η πίστη στην ελεύθερη βούληση αποτελεί μια ψευδαίσθηση από την οποία και θα πρέπει να απαλλαγούμε (2001,2007). Έτσι λοιπόν, βλέπουμε ότι οι Pereboom και Honderich, φαίνεται να βρίσκονται σε μια συμφωνία όσον αφορά την απόρριψη της ελεύθερης βούλησης, καθώς και οι δύο θεωρούν ότι πρέπει άμεσα να απαλλαγούμε από την πίστη σε εκείνη, ενώ από την άλλη μεριά ο Smilansky, παρά το γεγονός ότι και εκείνος ουσιαστικά αρνείται το γεγονός ότι υπάρχει ελευθερία της βούλησης και εκ πρώτης όψεως φαίνεται να συμφωνεί σε γενικές γραμμές με τις απόψεις των Honderich και Smilansky, με την πρόταση του ωστόσο, για την ψευδαισθησιοκρατία, είναι προφανές ότι διαφοροποιείται από εκείνους.

1.4 Η θέση του Σκίερ

Η περίπτωση του Αμερικανού συμπεριφοριστή Σκίερ, έρχεται για να μας υπενθυμίσει ότι ο ντετερμινισμός έχει υποστηριχθεί και από τις φυσικές επιστήμες, (βιολογία, ψυχολογία, νευροεπιστήμες, ψυχιατρική). Ειδικότερα, στο μυθιστόρημά του *Walden Two* (1948), ο ίδιος τάσσεται υπέρ του ολοκληρωτικού ντετερμινισμού. Η κεντρική ιδέα του μυθιστορήματος, έγκειται στο ότι η ψυχολογία και άλλες συμπεριφοριστικές επιστήμες, έχουν τον απόλυτο έλεγχο της ζωής των ανθρώπων, με αποτέλεσμα οι άνθρωποι αυτοί ουσιαστικά να νομίζουν ότι είναι ελεύθεροι αλλά στην πραγματικότητα να μην είναι, από τη στιγμή που εξωτερικοί παράγοντες καθορίζουν τη ζωή τους. Πάμε όμως να δούμε ποιες είναι οι ηθικές προεκτάσεις μιας τέτοιας πραγματικότητας όπως αυτή που παρουσιάζει ο Σκίερ στο μυθιστόρημά του. Το ερώτημα που αυτομάτως εγείρεται, αν δεχθούμε ότι οι άνθρωποι νομίζουν ότι είναι ελεύθεροι αλλά στην ουσία κάθε άλλο παρά ελεύθεροι είναι, αφορά το κατά πόσον έχει αξία μια τέτοια ζωή, όπου κανείς ζει σε μια απόλυτη ψευδαίσθηση σχετικά με την ελευθερία του. Η σοβαρή περίπτωση της ψευδαισθησης

επανεμφανίζεται για μια ακόμη φορά, (βλ. Smilansky), και καθιστά σαφές το γεγονός ότι ο ντετερμινισμός συνιστά την μεγαλύτερη απειλή της ελευθερίας. Το παράδειγμα του Σκίներ, έρχεται για να ενδυναμώσει ακόμη περισσότερο τον ντετερμινισμό και ουσιαστικά κάνει ακόμη πιο δύσκολη την οποιαδήποτε προσπάθεια συμφιλίωσής του με την ελεύθερη βούληση.

1.5 Το επιχείρημα του P.Van. Inwagen

Ο P.Van. Inwagen, ήταν υποστηρικτής της άποψης σύμφωνα με την οποία η ελευθερία της βούλησης είναι ασύμβατη με τον ντετερμινισμό. Στο πλαίσιο αυτό, ανέπτυξε ένα σημαντικό επιχείρημα, από το οποίο απορρέει η ασυμβατότητα μεταξύ της ελευθερίας της βούλησης και του ντετερμινισμού⁶. Προτού περάσουμε όμως στην εξέταση του ίδιου του επιχειρήματος, αξίζει να σημειώσουμε ότι για τον Inwagen, ελευθερία της βούλησης υπάρχει εάν έχει κανείς τη δυνατότητα να πράξει διαφορετικά από ότι έπραξε στην πραγματικότητα.

Το επιχείρημα του Inwagen, έχει την εξής μορφή:⁷ Ο Inwagen, μας καλεί να φανταστούμε μια κατάσταση, στην οποία ένας δικαστής το μόνο που είχε να κάνει ήταν να σηκώσει το δεξί του χέρι σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή T, προκειμένου να αποτρέψει την εκτέλεση θανατικής ποινής σε έναν εγκληματία. Υποθέτει ακόμη, ότι ο δικαστής τον οποίο ονομάζει J, απέφυγε να σηκώσει το χέρι του εκείνη τη στιγμή με αποτέλεσμα η αδράνειά του αυτή να οδηγήσει στο θάνατο του εγκληματία, ενώ επίσης είναι δεδομένο το γεγονός ότι ο δικαστής τη στιγμή που έπαιρνε την απόφασή του να μην σηκώσει το δεξί του χέρι σε χρόνο T, βρισκόταν υπό φυσιολογική κατάσταση, δηλαδή δεν ήταν υπό την επήρεια ναρκωτικών, υπνωτικών, η οποιουδήποτε άλλου παράγοντα ο οποίος θα τον οδηγούσε στο να πάρει μια απόφαση η οποία δε θα ήταν η πραγματική.

Στο επιχείρημά του, ο Inwagen, χρησιμοποιεί ορισμένους συμβολισμούς, οι οποίοι είναι οι ακόλουθοι: Αρχικά έχουμε το <To>, το οποίο δηλώνει κάποια στιγμή του χρόνου η οποία είναι προγενέστερη της γέννησης του δικαστή, επίσης με το <Po>, αναφέρεται σε μια κατάσταση του κόσμου κατά τον <To>, με <P> εκφράζει την

⁶ Το επιχείρημα του Inwagen από το άρθρο του *The Incompatibility of Free Will and Determinism*, *Philosophical Studies* 27 (1975).

⁷ Βλ. G.Watson (1982), *Free Will*, Oxford University Press, σ. 52-53.

κατάσταση του κόσμου σε χρόνο $\langle T \rangle$, και με $\langle L \rangle$ αναφέρεται στη σύζευξη μιας ενιαίας πρότασης όλων των νόμων της φυσικής.

Το επιχείρημα του Inwagen, αποτελείται στο σύνολό του από επτά δηλώσεις, όπου η έβδομη έπεται από τις πρώτες έξι. Οι επτά δηλώσεις είναι οι ακόλουθες:

- 1) Αν ο ντετερμινισμός είναι αληθής, τότε η σύζευξη της P_0 και της L , (συνεπιφέρει) την P .
- 2) Αν ο δικαστής (J), είχε σηκώσει το χέρι του κατά την χρονική στιγμή T , τότε η P θα ήταν ψευδής.
- 3) Αν η (2) είναι αληθής, τότε αν ο J μπορούσε να σηκώσει το χέρι του κατά τον T , τότε ο J μπορούσε να καταστήσει την P ψευδή.
- 4) Αν μπορούσε ο J να καταστήσει την P ψευδή και αν η σύζευξη των P_0 και L συνεπιφέρει την P , τότε ο J μπορούσε να καταστήσει τη σύζευξη της P_0 και της L ψευδή.
- 5) Αν ο J μπορούσε να καταστήσει τη σύζευξη της P_0 και της L ψευδή, τότε ο J μπορούσε να καταστήσει την L ψευδή.
- 6) Ο J δεν μπορούσε να καταστήσει την L ψευδή.
- 7) Αν ο ντετερμινισμός είναι αληθής, ο J δεν μπορούσε να σηκώσει το χέρι του κατά τον χρόνο T .

Με το συγκεκριμένο επιχείρημά του, ο Inwagen, επιχειρεί να δείξει ότι αν ισχύει ο ντετερμινισμός, τότε όποτε κάποιος κάνει μια πράξη δεν είχε άλλη επιλογή από το να την κάνει και αντίστοιχα όποτε κάποιος δεν κάνει μια πράξη δεν είχε άλλη επιλογή από το να μην την κάνει. Έτσι λοιπόν, στην περίπτωση του προαναφερθέντος επιχειρήματος, ο δικαστής, δεν είχε άλλη επιλογή παρά να μην σηκώσει το χέρι του και κατά συνέπεια να μην δώσει χάρη στον εγκληματία. Αν λοιπόν ο ντετερμινισμός είναι αληθής, τότε αυτομάτως αναιρείται η δυνατότητα να πράξουμε διαφορετικά, εφόσον διάφορες αιτίες οι οποίες δεν ανήκουν στο πεδίο του ελέγχου μας, καθορίζουν τις πράξεις μας. Ο Inwagen, τάσσεται σαφώς υπέρ της ασυμβατοκρατικής προσέγγισης, σύμφωνα με την οποία η ελευθερία της βούλησης είναι ασύμβατη με τον ντετερμινισμό. Το «Επιχείρημα της Συνέπειας» (The Consequence Argument), του οποίου κύριος εκφραστής είναι ο Van Inwagen, αποτελεί το πλέον γνωστό ασυμβατοκρατικό επιχείρημα. Γιατί όμως χρησιμοποιείται ο όρος «Επιχείρημα της Συνέπειας»; Η απάντηση έγκειται στην παραδοχή πως αν ισχύει ο ντετερμινισμός, τότε οι πράξεις μας είναι συνέπειες των φυσικών νόμων και των γεγονότων που

ανάγονται στο παρελθόν και κατά συνέπεια δεν εξαρτώνται από εμάς.⁸ Τέλος, φαίνεται ότι το επιχείρημα του Inwagen, έχει ως απώτερο σκοπό να ανατρέψει τη θέση σύμφωνα με την οποία η «αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων»⁹, η δυνατότητα δηλαδή να πράξουμε αλλιώς, δεν αντικρούεται από τον ντετερμινισμό.

⁸ Βλ. Van, Inwagen, P. (1983), *An Essay on Free Will*, Oxford: Clarendon Press, σ.16

⁹ Ο όρος «Αρχή των Εναλλακτικών Δυνατοτήτων» καθιερώνεται από τον H. Frankfurt, βλ. Frankfurt, H. G. (1969), *Alternate Possibilities and Moral Responsibility*, *The Journal of Philosophy*, Vol.66.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΛΑΣΙΚΗ ΣΥΜΒΑΤΟΚΡΑΤΙΑ

Στο παρόν κεφάλαιο, θα εξετάσουμε τις θέσεις των εκπροσώπων της «κλασικής συμβατοκρατίας», στους οποίους συγκαταλέγονται οι D.Hume και T.Hobbes. Πιο συγκεκριμένα, οι φιλόσοφοι αυτοί υποστήριζαν ότι η ελευθερία είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό, ενώ αντιλαμβάνονταν την ελευθερία ως την ανεμπόδιστη εκπλήρωση των επιθυμιών μας, την απουσία δηλαδή οποιουδήποτε εξωτερικού καταναγκασμού από τις επιθυμίες αυτές. Με άλλα λόγια, η ελευθερία για τους φιλοσόφους αυτούς έγκειται στο να κάνουμε αυτό το οποίο θέλουμε και να μην κάνουμε αυτό το οποίο δεν θέλουμε. Επιπροσθέτως, πρέπει να έχουμε κατά νου δύο πολύ σημαντικές παραμέτρους: Πρώτον, ότι υπάρχουν διάφορες εκδοχές ή μορφές της συμβατοκρατίας, καθώς όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο μετά την κλασική συμβατοκρατία ακολουθεί η «νεότερη συμβατοκρατία», και δεύτερον, η θέση σύμφωνα με την οποία η ελευθερία είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό, είναι κατά κύριο λόγο η επικρατούσα στην όλη συζήτηση που περιστρέφεται γύρω από το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης.

Πέραν του γεγονότος ότι η κλασική συμβατοκρατία τάσσεται υπέρ της συμβατότητας μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας, οι υποστηρικτές της θεωρούν ότι το παραδοσιακό πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, αποτελεί στην ουσία ένα «ψευδοπρόβλημα», το οποίο έχει προκύψει από διάφορες εννοιολογικές συγχύσεις, εκ των οποίων η πλέον σημαντική είναι εκείνη που αφορά την εσφαλμένη ταύτιση της έννοιας του αιτιακού καθορισμού με την έννοια του εξαναγκασμού (2012,σ.67-8). Επομένως, για τους υποστηρικτές της κλασικής συμβατοκρατίας, η ρίζα του προβλήματος δεν είναι η ελευθερία καθεαυτή, αφού κάλλιστα μπορεί η ελευθερία να είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό, αλλά οι διάφορες εννοιολογικές συγχύσεις. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τις απόψεις των δύο βασικών εκπροσώπων της κλασικής συμβατοκρατίας, δηλαδή των Hume και Hobbes, ξεκινώντας από τον πρώτο.

2.1 Η θέση του David Hume

Ο David Hume είναι ένας εκ των βασικών εκπροσώπων της κλασικής συμβατοκρατίας. Ο φιλόσοφος θεωρεί ότι η ελευθερία και ο ντετερμινισμός είναι μεταξύ τους συμβατοί, ενώ στο πλαίσιο αυτό μάλιστα, υποστηρίζει ότι η αντιπαράθεση όσον αφορά το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός ότι οι αντιμαχόμενες πλευρές, δεν έχουν ξεκαθαρίσει τις έννοιες που χρησιμοποιούν και δεν έχουν δώσει τους σωστούς ορισμούς, καθώς εάν έκαναν κάτι τέτοιο, θα έβλεπαν ότι δεν υπάρχει λόγος αντιπαράθεσης, από τη στιγμή που η ελευθερία και ο ντετερμινισμός είναι μεταξύ τους συμβατοί (2012,σ.67). Αυτή η αντίληψη του Hume, αντικατοπτρίζει εν γένει τη βασική θέση της κλασικής συμβατοκρατίας, κατά την οποία, το παραδοσιακό πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης έχει προκύψει λόγω διαφόρων εννοιολογικών συγχύσεων, με άλλα λόγια το πρόβλημα ανακύπτει από τη στιγμή που οι αντιμαχόμενες πλευρές (συμβατοκράτες, ασυμβατοκράτες), δεν έχουν κάνει σαφή και διακριτή διατύπωση των εννοιών που χρησιμοποιούν. Επιπροσθέτως, ο Σκωτσέζος φιλόσοφος, αντιλαμβάνεται ως αντίθετο της ελευθερίας τον εξαναγκασμό και όχι την αναγκαιότητα. *«Και σε αυτό το ζήτημα, η όλη έριδα ήταν μέχρι τώρα μόνο λεκτική. Διότι τι εννοούμε με την ελευθερία όταν αυτή εφαρμοστεί σε εκούσιες πράξεις; Με την ελευθερία, μπορούμε μόνο να εννοούμε μια δύναμη του πράττειν ή του μη πράττειν σύμφωνα με τους καθορισμούς της βουλήσεως. Αν επιλέξουμε δηλαδή να παραμείνουμε ακίνητοι, μπορούμε να παραμείνουμε ακίνητοι. Από την άλλη αν επιλέξουμε να κινηθούμε και άρα να μην μείνουμε ακίνητοι, τότε πράγματι μπορούμε να κινηθούμε. Αυτή η υποθετική ελευθερία είναι κοινώς παραδεκτό ότι ανήκει στον καθένα ο οποίος δεν είναι φυλακισμένος ή αλυσοδεμένος. Εδώ, λοιπόν, δεν υπάρχει αντικείμενο φιλονικίας.»*¹⁰

Επομένως, καθίσταται σαφές ότι ο Hume υποστηρίζει τη συμβατότητα της ελευθερίας της βούλησης και του ντετερμινισμού, ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αντιλαμβάνεται την όλη διαμάχη γύρω από το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης ως λεκτική. Συνοψίζοντας τη θέση του Hume, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε αρχικά ότι η αντιπαράθεση είναι λεκτική για τον ίδιο, ενώ ο ντετερμινιστικά

¹⁰ Βλ. Hume,D. (2007), *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Stephen Buckle (επιμ.), Cambridge University Press, σ.85

καθορισμένος κόσμος, αφήνει χώρο για την ανθρώπινη ελευθερία. Η ελευθερία τώρα σύμφωνα με τον φιλόσοφο δεν έχει ως αντίθετό της την αναγκαιότητα, αλλά τον εξαναγκασμό και κάθε είδος βίας. Με άλλα λόγια η ελευθερία νοείται ως πράξη εκούσια, της οποίας το αντίθετο δεν είναι ο ντετερμινισμός, αλλά ο εξωτερικός καταναγκασμός.

2.2 Η θέση του Hobbes

Ο T.Hobbes είναι άλλος ένας εκπρόσωπος της κλασικής συμβατοκρατίας. Ο ίδιος αναφέρει: *«Ελευθερία σημαίνει απουσία αντίστασης (και εννοώ την απουσία εξωτερικών εμποδίων στην κίνηση) και αναφέρεται τόσο στα έλλογα όσο στα άλογα και άψυχα πλάσματα. [...] Σύμφωνα με την ορθή και γενικά αποδεκτή σημασία της λέξης, ελεύθερος είναι όποιος δεν εμποδίζεται να κάνει ό,τι θέλει από τα όσα πράγματα είναι ικανός να κάνει χάρη στη δύναμη και τον νου του. [...] Η ελευθερία συμβιβάζεται με την αναγκαιότητα, όπως το νερό του ποταμού ακολουθεί την κοίτη του όχι μόνο λόγω της ελευθερίας του, αλλά και της αναγκαιότητας»¹¹*

Κατά συνέπεια, η ελευθερία του ανθρώπου συνίσταται κατά τον Hobbes, στην ανεμπόδιστη πραγμάτωση της επιθυμίας, με άλλα λόγια ελεύθερος μπορεί να λογίζεται κανείς μονάχα στην περίπτωση κατά την οποία εκπληρώνει την επιθυμία του, χωρίς να υπάρχει κανένα ίχνος εξωτερικού καταναγκασμού, η εκάστοτε πράξη θα πρέπει να είναι εκούσια, αποκλειστικό αποτέλεσμα της επιθυμίας του πράττοντος. Επιπροσθέτως, υπό μια έννοια, κατά την αντίληψη του Hobbes, ο ντετερμινισμός μπορεί να θεωρηθεί απαραίτητος για την ελευθερία, από τη στιγμή που απαραίτητη προϋπόθεση της ελευθερίας είναι οι επιθυμίες μας να προκαλούν αιτιακά τις πράξεις μας. Έτσι, η ελευθερία ταυτιζόμενη με την εκουσιότητα, κατανοείται ως ελευθερία της πράξης και όχι της βούλησης (2012,σ.64). Σύμφωνα με τα παραπάνω, η βούληση είναι η επιθυμία που επικρατεί στο τέλος και οδηγεί στην εκτέλεση μιας πράξης ή στην αποχή από τη δράση.¹²

Η θέση του Hobbes, αλλά ακόμη και εκείνη του Hume, μας δίνουν μια σαφή εικόνα για τον προσανατολισμό της κλασικής συμβατοκρατίας. Η ελευθερία εν ολίγοις, κατανοείται ως απρόσκοπτη εκπλήρωση των επιθυμιών μας, χωρίς αυτές να

¹¹ Βλ. Hobbes, T. (2006), *Λεβιάθαν ή Υλη, Μορφή και Εξουσία μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής Πολιτικής Κοινότητας*, εισαγωγή Α. Μεταξόπουλος, μτφ. Γ. Πασχαλίδης και Α. Μεταξόπουλος, Αθήνα: Γνώση, σ. 277-8

¹² Βλ. Hobbes (2006), σ.130

υπόκεινται σε εξωτερικούς καταναγκασμούς. Επίσης, θα πρέπει να έχουμε κατά νου ότι στο σημείο αυτό, πρόκειται για την ελευθερία της πράξης και όχι για την ελευθερία της βούλησης. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι απόψεις και των Hobbes και Hume, αναφέρονται μονάχα σε περιπτώσεις εξωτερικού καταναγκασμού, αφήνοντας έτσι εκτός κάδρου τον εσωτερικό καταναγκασμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΝΕΟΤΕΡΗ ΣΥΜΒΑΤΟΚΡΑΤΙΑ

Η νεότερη συμβατοκρατία εγκαινιάζεται με τον Peter Strawson και το ειδικότερα με τη θεωρία του για τις «στάσεις αντίδρασης». Εκτός όμως από τον Strawson, καθοριστική ήταν και η συμβολή ενός άλλου φιλοσόφου του Harry Frankfurt. Οι θεωρίες και των δύο αποτέλεσαν ένα ισχυρό θεμέλιο στη βάση του οποίου εκφράζεται η νεότερη συμβατοκρατία και μέσα από τις προτάσεις άλλων φιλοσόφων που έχουν ασχοληθεί με το πρόβλημα της ελευθερίας της βούλησης όπως είναι οι Watson, Fischer, Dennett. Χρονολογικά, ο όρος «νεότερη συμβατοκρατία», αναφέρεται στις συμβατοκρατικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν από τα μέσα του 20^{ου} αιώνας και έπειτα και οι οποίες απομακρύνθηκαν σε σημαντικό βαθμό από τις προκείμενες της «κλασικής συμβατοκρατίας» του 18^{ου} αιώνας. Με άλλα λόγια, η νεότερη συμβατοκρατία είναι εκείνη που θα τροποποιήσει την κλασική συμβατοκρατία, με απώτερο σκοπό να αποδείξει την συνύπαρξη της ελευθερίας με τον ντετερμινισμό.

3.1 Η θεωρία του Peter Strawson

Η θεωρία του Peter Strawson για τις «στάσεις αντίδρασης» την οποία εξέθεσε στο άρθρο του *Freedom and Resentment* (1962), άσκησε τεράστια επιρροή στους νεότερους συμβατοκράτες και στην ουσία εγκαινίασε μια νέα προοπτική σε σχέση με τη συζήτηση για το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης.

Πιο συγκεκριμένα, ο Strawson, ερμηνεύει την αντιπαράθεση ανάμεσα στους συμβατοκράτες και τους ασυμβατοκράτες, ως μια διαμάχη μεταξύ οπτιμιστών από τη μια μεριά και πεσιμιστών από την άλλη. Οι συμβατοκράτες επομένως σύμφωνα με τον φιλόσοφο χαρακτηρίζονται ως οπτιμιστές ενώ από την άλλη όσοι τάσσονται υπέρ της ασυμβατότητας ανάμεσα στην ελευθερία της βούλησης και τον ντετερμινισμό αποκαλούνται πεσιμιστές. «Ορισμένοι εκ των φιλοσόφων ισχυρίζονται ότι δεν γνωρίζουν τι είναι η θεωρία του ντετερμινισμού. Άλλοι ισχυρίζονται ότι γνωρίζουν. Από

αυτούς ορισμένοι, οι πεσιμιστές μάλλον, πιστεύουν ότι αν η θεωρία είναι αληθής, τότε οι έννοιες της ηθικής υποχρέωσης και της υπευθυνότητας δεν έχουν καμία εφαρμογή και οι πρακτικές της ποινής και του ψόγου, ως έκφρασης ηθικής καταδίκης, δεν έχουν κανένα νόημα. Άλλοι, οι πεσιμιστές, ισχυρίζονται ότι αυτές οι έννοιες και οι πρακτικές δεν χάνουν με τίποτα το νόημά τους, αν η θεωρία του ντετερμινισμού είναι αληθής». ¹³

Η πρόθεση του Strawson στην όλη αντιπαράθεση είναι να είναι να συμφιλιώσει τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, έχοντας ως απώτερο σκοπό τον μετασχηματισμό της θέσης των οπτιμιστών.

Στη θεωρία του Strawson, κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν οι λεγόμενες «στάσεις αντίδρασης», οι οποίες είναι σε γενικές γραμμές οι συναισθηματικές αντιδράσεις των ανθρώπων, όπως η ευγνωμοσύνη, η δυσαρέσκεια, ο ψόγος, η αγάπη, η οργή. Ο Strawson, εστιάζει κατά κύριο λόγο στις διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ η ηθική ευθύνη σχετίζεται κάθε φορά με τις στάσεις που ενστερνίζεται ο ένας άνθρωπος απέναντι στον άλλον. «Αυτό που ονόμασα ως στάση αντίδρασης, αφορά ουσιαστικά φυσικές ανθρώπινες αντιδράσεις αναφορικά με την καλή ή την κακή βούληση ή ακόμη και την αδιαφορία των υπολοίπων προς εμάς, όπως αυτά εμφανίζονται στις δικές τους στάσεις και πράξεις». ¹⁴ Επομένως, η ηθική ευθύνη, έγκειται στην αποδοχή αυτών των στάσεων αντίδρασης. Πώς όμως συνδέονται οι «στάσεις αντίδρασης» που υποστηρίζει ο Strawson με το γενικότερο πρόβλημα της ελευθερίας της βούλησης το οποίο άλλωστε επιδιώκει να επιλύσει; «Αν τροποποιήσουμε επαρκώς την θέση του οπτιμιστή, τότε η θέση του είναι και η ενδεδειγμένη. Δεν είναι λάθος να τονίσουμε την αποτελεσματικότητα όλων αυτών των πρακτικών που εκφράζουν ή εκδηλώνουν την ηθική μας στάση στη ρύθμιση συμπεριφορών με τρόπους που θεωρούνται επιθυμητοί. [...] Αυτό που είναι λάθος είναι να ξεχνάμε ότι αυτές οι πρακτικές, οι αντιδράσεις σε αυτές, είναι πραγματικά εκφράσεις της ηθικής μας στάσης και όχι απλώς τακτικές που χρησιμοποιούμε μηχανικά για κανονιστικούς σκοπούς». ¹⁵ Οι πρακτικές αυτές κατά συνέπεια στις οποίες εδράζονται οι «στάσεις αντίδρασης», δεν μπορούν να απειληθούν από τον ντετερμινισμό, ο οποίος με τη σειρά του δεν δύναται να αποτελέσει απειλή για την ελευθερία. Οι «στάσεις αντίδρασης» είναι οι πρωτογενείς ανθρώπινες συμπεριφορές, υπό το πρίσμα των οποίων συλλαμβάνεται η ηθική ευθύνη του υποκειμένου. Το γεγονός λοιπόν ότι η φύση των στάσεων αυτών είναι

¹³ Βλ. Strawson, P. 1982 [1962], *Freedom and Resentment*, στο Watson (επιμ.), σ.59

¹⁴ Βλ. ό.π., σ.67

¹⁵ Βλ. ό.π., σ.80

αδιαμφισβήτητη διαφυλάσσει την ελευθερία ακόμα και αν ο ντετερμινισμός είναι αληθής.

Συνοψίζοντας, το επιχείρημα του P.Strawson, είναι σημαντικό, όχι μόνο επειδή εγκαινιάζει μια καινούργια προσέγγιση γύρω από το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, συνάμα όμως η ηθική υπευθυνότητα κατανοείται με έναν διαφορετικό πλέον τρόπο. Το γεγονός ότι η ηθική υπευθυνότητα, βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από τις συναισθηματικές αντιδράσεις των ανθρώπων, αποτελεί την ειδοποιό διαφορά της νεότερης συμβατοκρατίας του 20^{ου} αιώνας σε σχέση με την κλασική συμβατοκρατία του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνας των Hume και Hobbes.

3.2 H.Frankfurt

Ο H.Frankfurt, ανέπτυξε ορισμένα νοητικά πειράματα, με τα οποία είχε ως απώτερο σκοπό να αντικρούσει την «αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων» (Principle of Alternative Possibilities), σύμφωνα με την οποία ηθικά υπεύθυνος είναι κανείς μονάχα υπό την προϋπόθεση ότι μπορούσε να πράξει διαφορετικά από ότι έπραξε στην πραγματικότητα. Σκοπός του Frankfurt είναι να αποδείξει αποσυνδέοντας την ευθύνη από την «αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων», ότι μπορεί κανείς να θεωρείται ηθικά υπεύθυνος για μια πράξη, ακόμη και αν δεν είχε τη δυνατότητα εναλλακτικής επιλογής. Στο πλαίσιο αυτό ο Frankfurt αναφέρει: *«Καθοριστικό ρόλο σε όλες σχεδόν τις πρόσφατες έρευνες αναφορικά με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης έχει διαδραματίσει μια αρχή την οποία ονομάζω αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, ένας άνθρωπος είναι ηθικά υπεύθυνος για μια πράξη του μονάχα αν είχε τη δυνατότητα να πράξει διαφορετικά. [...] Ορισμένοι φιλόσοφοι δέχονται αυτή την αρχή ως μια a priori αλήθεια. [...] Ωστόσο, η αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων είναι εσφαλμένη. Ένας άνθρωπος, μπορεί να είναι ηθικά υπεύθυνος για ό,τι έκανε, ακόμη και αν δεν μπορούσε να κάνει αλλιώς»*.¹⁶ Μάλιστα, για να ενδυναμώσει και να ισχυροποιήσει ακόμη περισσότερο τη θέση του αυτή ο Frankfurt, χρησιμοποιεί ορισμένα νοητικά πειράματα, τα οποία δείχνουν ότι η δυνατότητα να πράξουμε διαφορετικά δεν είναι αναγκαίος όρος για να είναι ένας άνθρωπος ηθικά υπεύθυνος.

¹⁶ Βλ. Frankfurt (1969), σ.829

Σε ένα από τα νοητικά αυτά πειράματα ο Frankfurt, χρησιμοποιεί δύο πρόσωπα, τους Black και Jones.¹⁷ Ειδικότερα, ο Black, επιθυμεί να κάνει ο Jones μια συγκεκριμένη πράξη. Ο Black είναι αποφασισμένος να επιτύχει τον σκοπό του, όμως δεν θέλει να παρέμβει παρά μονάχα εάν αυτό κριθεί αναγκαίο. Έτσι λοιπόν βρίσκεται σε μια κατάσταση αναμονής της απόφασης του Jones και δεν κάνει τίποτα μέχρι να του είναι εντελώς ξεκάθαρο ότι ο Jones πρόκειται να κάνει κάτι διαφορετικό από αυτό που ο ίδιος (δηλαδή ο Black) θέλει. Αν ο Black αντιληφθεί ότι ο Jones πρόκειται να κάνει κάτι διαφορετικό, τότε αφού λάβει τα ανάλογα μέτρα, παρεμβαίνει έτσι ώστε στην ουσία ο Jones να κάνει αυτό που ο Black θέλει. Μπορούμε ακόμη να υποθέσουμε ότι ο Black έχει αποκτήσει τον έλεγχο του εγκεφάλου του Jones μέσω ύπνωσης, ή όντας νευροχειρουργός ελέγχει τον εγκέφαλό του έτσι ώστε οι επιθυμίες του να συμπίπτουν πάντα με τις δικές του.

Διαισθητικά, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ο Jones δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά, από τη στιγμή που ο Black έχει αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο του εγκεφάλου του και κατά συνέπεια των επικείμενων πράξεών του. Από την άλλη πλευρά όμως, στο παράδειγμα που δίνει ο Frankfurt, ο Jones θα μπορούσε από μόνος του να κάνει αυτό το οποίο ο Black επιθυμεί, από τη στιγμή που έχουμε δεχθεί ως προκείμενη ότι ο Black δεν θα παρέμβει προτού λάβει την τελική του απόφαση ο Jones. Σε αυτή τη δυνατότητα του Jones να πράξει από μόνος του, στηρίζει το όλο επιχειρήμα του ο Frankfurt, για να αντικρούσει την «αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων». Για τον Frankfurt, η ηθική ευθύνη μπορεί να υπάρχει ακόμη και εάν ένας άνθρωπος δεν είχε τη δυνατότητα εναλλακτικής επιλογής, (όπως συμβαίνει με τον Jones στο παράδειγμά του). Το να μπορούμε να πράττουμε αλλιώς, κατά συνέπεια, δεν είναι αναγκαίος όρος για να ενεργούμε εκούσια και να είμαστε ηθικά υπεύθυνοι. Ωστόσο, είναι απαραίτητη προϋπόθεση όσον αφορά την ελεύθερη βούληση. Υπάρχουν επομένως, δύο είδη ελευθερίας στον Frankfurt, όπου το ένα είναι η ελευθερία της εκούσιας πράξης με την ηθική ευθύνη που τη συνοδεύει, ενώ το δεύτερο είδος σχετίζεται με την ελευθερία της βούλησης που προϋποθέτει την «αρχή των εναλλακτικών δυνατοτήτων». Με λίγα λόγια, ο Frankfurt θεωρεί ότι ελεύθερη βούληση διαθέτει όποιος έχει τη βούληση που θέλει να έχει.¹⁸ Στο πλαίσιο αυτό ο ντετερμινισμός, συμπορεύεται όχι μόνο με την ελευθερία της πράξης αλλά και με την

¹⁷ Βλ. ό.π., σ.835-6

¹⁸ Βλ. Frankfurt στο Watson (επιμ.), [1982], σ. 82-90.

ελευθερία της βούλησης. «Θα μπορούσε να είναι αιτιακά καθορισμένο το ότι ένα άτομο απολαμβάνει μια βούληση η οποία είναι ελεύθερη».¹⁹

Η θεωρία του Frankfurt για την ελεύθερη βούληση αποκαλείται συχνά ως «ιεραρχική». Πιο συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος αναγνωρίζει από τη μια μεριά τις «επιθυμίες πρώτου επιπέδου» και τις «επιθυμίες δεύτερου επιπέδου» από την άλλη. Οι επιθυμίες που αποβλέπουν σε πράξεις ανήκουν στην πρώτη κατηγορία, ενώ στην αντίπερα όχθη βρίσκονται οι επιθυμίες που δεν έχουν ως αποβλεπτικό τους αντικείμενο τις πράξεις (2012, σ. 87). Ο Frankfurt, συγκροτεί την έννοια του προσώπου γύρω από τις «θελήσεις δεύτερου επιπέδου», τις οποίες έχει ένας άνθρωπος όταν θέλει μια συγκεκριμένη επιθυμία να είναι η βούλησή του. Επομένως, η έννοια του προσώπου αποτελείται από αυτές τις θελήσεις του δεύτερου επιπέδου και όχι από τις επιθυμίες δεύτερου επιπέδου. Επιπροσθέτως, ο φιλόσοφος αντιδιαστέλλει τον όρο «εθελόνιο»²⁰ στην έννοια του προσώπου. «*As χρησιμοποιήσω τον όρο 'εθελόνιο', προκειμένου να αναφερθώ σε πράττοντες που έχουν επιθυμίες πρώτου επιπέδου, αλλά που στην πραγματικότητα δεν είναι πρόσωπα, ανεξάρτητα από το κατά πόσο έχουν επιθυμίες δεύτερου επιπέδου ή όχι, δεν έχουν θελήσεις δεύτερου επιπέδου. Το ουσιώδες χαρακτηριστικό του εθελονίου είναι ότι δεν νοιάζεται για τη βούλησή του. [...] Στην κατηγορία των εθελονίων, συγκαταλέγονται τα ζώα τα οποία έχουν επιθυμίες και τα πολύ μικρά παιδιά.*²¹

Για να ξεκαθαρίσει ακόμη πιο πολύ την θεωρία του για την ελεύθερη βούληση, ο Frankfurt δίνει ένα παράδειγμα.²² Ο Frankfurt μας καλεί να φανταστούμε μια περίπτωση όπου έχουμε τρεις ανθρώπους κοινό χαρακτηριστικό των οποίων είναι ο εθισμός στα ναρκωτικά, αλλά τελικά αποδεικνύεται ότι κανείς εκ των τριών δεν έχει ελεύθερη βούληση. Οι άνθρωποι αυτοί, διαθέτουν μια επιθυμία πρώτου επιπέδου να κάνουν χρήση του ναρκωτικού. Όμως, ο πρώτος εκτός της επιθυμίας του να πάρει το ναρκωτικό, έχει και μια ακόμη επιθυμία να μην το πάρει, άρα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι διαθέτει δύο ειδών επιθυμίες οι οποίες έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους. Επιπροσθέτως, ο άνθρωπος αυτός, έχει και μια θέληση δεύτερου επιπέδου καθώς θέλει η επιθυμία του να μην πάρει το ναρκωτικό, να καθορίσει τη βούλησή του, έτσι ώστε να μην κάνει χρήση της ουσίας αυτής. Ωστόσο, η επιθυμία του να πάρει το ναρκωτικό, επικρατεί και υπερνικά την οποιαδήποτε αντίσταση που

¹⁹ Βλ. ό.π., σ. 95

²⁰ Σύμφωνα με τη μετάφραση του Σαργέντη (2012, σ. 87)

²¹ Βλ. Frankfurt 1982, [1971], σ. 86

²² Βλ. ό.π., σ. 87-89

μπορεί να υπήρχε στο μυαλό του. Ο δεύτερος ναρκομανής, είναι αυτή τη φορά ένα εθελόνιο και όχι πρόσωπο (όπως συνέβαινε με τον πρώτο) και διαθέτει επιθυμίες πρώτου επιπέδου. Γνωρίζουμε όμως, ότι από τη στιγμή που είναι εθελόνιο και όχι πρόσωπο, δεν ενδιαφέρεται για τη βούλησή του και κατά συνέπεια αν υποθέσουμε ότι στο εσωτερικό του ανθρώπου αυτού, συγκρούονται οι επιθυμίες πρώτου επιπέδου που διαθέτει, ο ίδιος θα παραμείνει ουδέτερος. Ο τρίτος ναρκομανής, είναι πρόσωπο όπως και ο πρώτος, αλλά με την επιπλέον διαφορά ότι ενώ ο πρώτος θέλει να υπερνικήσει τον εθισμό του στα ναρκωτικά, αυτός είναι άκρως ικανοποιημένος από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται, του αρέσει ο εθισμός του και δεν θα ήθελε να βρεθεί σε κάποια διαφορετική κατάσταση από αυτήν που βρίσκεται τώρα. Ο πρώτος τώρα ναρκομανής, χαρακτηρίζεται από τον Frankfurt, ως «απρόθυμος ναρκομανής», ενώ ο τρίτος χαρακτηρίζεται ως «πρόθυμος ναρκομανής».

Το κοινό χαρακτηριστικό των τριών αυτών ανθρώπων, είναι ότι κανείς τους (για διαφορετικούς λόγους βέβαια) δεν διαθέτει ελεύθερη βούληση. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος ναρκομανής, δεν έχει ελεύθερη βούληση λόγω του γεγονότος ότι δεν μπορεί να υπερνικήσει τον εθισμό του και να μην πάρει το ναρκωτικό. Ο δεύτερος ναρκομανής, ακριβώς επειδή είναι εθελόνιο, δεν δύναται να έχει ελεύθερη βούληση, αφού η τελευταία είναι αποκλειστικό χαρακτηριστικό των προσώπων, ενώ τέλος, ο τρίτος ναρκομανής επίσης δεν διαθέτει ελεύθερη βούληση διότι είναι στην πραγματικότητα έρμαιο των επιθυμιών του, που στην προκειμένη περίπτωση τον ωθούν στο να πάρει το ναρκωτικό. Ο Frankfurt, συνδέει ρητά την ελευθερία της βούλησης με την ικανότητα του να πράξω διαφορετικά, η οποία εν προκειμένω παρουσιάζεται ως η ικανότητα να συγκροτώ διαφορετικά τη βούλησή μου.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να αποτυπώσουμε τη θεωρία του Frankfurt για την ελεύθερη βούληση στις ακόλουθες τρεις προτάσεις:

- 1) Η ελεύθερη βούληση είναι χαρακτηριστικό μόνο των προσώπων και όχι των εθελονίων.
- 2) Η ελεύθερη βούληση συνίσταται στην ικανοποίηση των επιθυμιών δεύτερου επιπέδου.
- 3) Η ελευθερία της βούλησης είναι χαρακτηριστικό μονάχα των ανθρώπων, λόγω της ικανότητάς τους να αναστοχάζονται πάνω στις επιθυμίες τους και να συγκροτούν επιθυμίες και θελήσεις δεύτερου επιπέδου.

3.3 Η επίδραση της θεωρίας του Peter Strawson στον R. Jay. Wallace

Οι συμβατοκρατικές θεωρίες των Peter Strawson και Harry Frankfurt, έχουν ασκήσει ιδιαίτερη επίδραση στις μετέπειτα θεωρίες που αναδύθηκαν σχετικά με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν θεωρίες που κατανοούνται υπό το πρίσμα της επίδρασης της θεωρίας του Strawson για τις «στάσεις αντίδρασης», τις συναισθηματικές δηλαδή αντιδράσεις των ανθρώπων για τις οποίες μας έχει μιλήσει, ενώ από την άλλη πλευρά υπάρχουν και θεωρίες που ερμηνεύονται υπό τη σκιά της «ιεραρχικής θεωρίας» του Frankfurt.

Στην ενότητα αυτή θα ασχοληθούμε με την επιρροή της θεωρίας του Strawson στη σκέψη του Wallace. Ειδικότερα, ο τελευταίος, εμφανώς επηρεασμένος από τον πρώτο, τάσσεται υπέρ της θεωρίας του για τις «στάσεις αντίδρασης», όμως, επιδιώκει να φέρει στο προσκήνιο μια ικανοποιητικότερη απάντηση, όσον αφορά τον λόγο που αυτές οι στάσεις των ανθρώπων, δεν μπορούν με κανένα τρόπο να απειληθούν και να τεθούν υπό αμφισβήτηση από τον ντετερμινισμό.

Η βασική θέση του Wallace είναι ότι ακόμη και αν ο ντετερμινισμός είναι αληθής, μπορεί κανείς να είναι ηθικά υπεύθυνος για μια πράξη του.²³ Πιο συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος θεωρεί ότι ο ντετερμινισμός, δεν μπορεί να απειλήσει την ηθική ευθύνη, διότι αυτό που απαιτείται δεν είναι να μπορεί κανείς να πράξει διαφορετικά, αλλά η επιλογή του υποκειμένου πρέπει να είναι προϊόν προσεκτικής ορθολογικής σκέψης η οποία θα πραγματοποιείται, υπό το πρίσμα των ηθικών δεσμεύσεων και υποχρεώσεων, (2012, σ. 101). Εν ολίγοις, σύμφωνα με τη θεωρία του Wallace για την ελευθερία της βούλησης, αυτό που ουσιαστικά εξετάζεται δεν είναι η δυνατότητα ενός υποκειμένου να πράξει διαφορετικά, αλλά αντιθέτως, μας ενδιαφέρει η στάση που ακολούθησε το εν λόγω υποκείμενο σε σχέση με τις ηθικές δεσμεύσεις και τις υποχρεώσεις. Η «ορθολογική ικανότητα», παρουσιάζεται στο σημείο αυτό, ως ο όρος- κλειδί, για την κατανόηση της θέσης του Wallace, ενώ αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι η θεωρία του αναδύεται έχοντας ως απώτερο σκοπό να αντικρούσει την άποψη σύμφωνα με την οποία ηθική ευθύνη μπορεί να καταλογιστεί σε κάποιον, υπό την προϋπόθεση ότι εκείνος μπορούσε να κάνει αλλιώς (είχε δηλαδή τη δυνατότητα εναλλακτικής επιλογής).

²³ Βλ. Wallace, R. Jay: *Responsibility and the Moral Sentiments*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994

Εκ πρώτης όψεως, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η θεωρία του Wallace μας θυμίζει εν πολλοίς την αντίστοιχη θεωρία του Frankfurt κατά της «αρχής των εναλλακτικών δυνατοτήτων» καθώς είδαμε ότι και ο Frankfurt τάσσεται ενάντια στην αρχή αυτή. Ωστόσο, η διαφορά του Wallace σε σχέση με τον Frankfurt, έγκειται στο γεγονός ότι ο τελευταίος κάνει χρήση μιας σειράς νοητικών πειραμάτων προκειμένου να εδραιώσει την θεωρία του, τη στιγμή που ο Wallace, βασίζεται στις «στάσεις αντίδρασης» που έχει φέρει στο προσκήνιο ο P. Strawson. Η επιρροή επομένως, της σκέψης και της θεωρίας του Strawson στον Wallace είναι στο σημείο αυτό πιο ξεκάθαρη από ποτέ. Στη συνέχεια, θα περάσουμε στην εξέταση της θεωρίας του G. Watson, η οποία τελεί υπό την επίδραση της «ιεραρχικής θεωρίας» του Harry Frankfurt.

3.4 Η επίδραση της «ιεραρχικής θεωρίας» του H. Frankfurt στον G. Watson

Σύμφωνα με τη θεωρία του Watson σχετικά με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, η «αναστοχαστική αυτοαξιολόγηση», για την οποία μας είχε μιλήσει ο Frankfurt, θα πρέπει να κατανοείται με βάση τις αξίες και όχι τις επιθυμίες. Στο πλαίσιο αυτό, ο Watson, αντιτίθεται στη θεωρία του Hume, με βάση την οποία ο Λόγος, δεν μπορεί να παρακινήσει σε πράξεις, κάτι που μπορούν να φέρουν εις πέρας μονάχα τα πάθη. *«Σύμφωνα με την αντίληψη του Hume, ο Λόγος δεν αποτελεί πηγή κινήτρων, αλλά είναι στην ουσία μια ικανότητα καθορισμού του τι είναι αληθινό και τι ψευδές».*²⁴

Ο Watson, αναφέρεται και στην πλατωνική διαίρεση της ψυχής σε έλλογο και άλογο μέρος. Στο έλλογο μέρος, ο Watson τοποθετεί τις αξίες, ενώ στο άλογο μέρος βρίσκονται οι επιθυμίες. *«Στην πλατωνική εικόνα, ωστόσο, το έλλογο μέρος της ψυχής καθορίζει από μόνο του τι έχει αξία και πόσο, και έτσι καθίσταται υπεύθυνο για την αρχική σειρά κατάστασης των εναλλακτικών ζητημάτων».*²⁵ Από τα παραπάνω, καταλήγουμε το συμπέρασμα ότι το μοντέλο του Πλάτωνος, αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο όσον αφορά τη διατύπωση της θεωρίας του Watson, καθώς η δομή που ακολουθεί ο τελευταίος φαίνεται να είναι παρόμοια. Μάλιστα, ο ίδιος ο Watson, διευκρινίζει ότι η προσέγγιση που θα ακολουθήσει είναι καθαρά πλατωνική, καθώς

²⁴ Βλ. Watson, 1982, σ. 98

²⁵ Βλ. ό.π., σ. 99

επρόκειτο να εισάγει μια διάκριση στην οποία από τη μια πλευρά βρίσκεται το «σύστημα αξιών», ενώ από την άλλη πλευρά έχουμε το «κινητηριακό σύστημα». ²⁶

Το «αξιακό σύστημα», αποτελείται από ορισμένες σκέψεις σχετικά με το τι πρέπει να κάνουμε κάθε φορά, ενώ το «κινητηριακό σύστημα», αποτελείται επίσης από σκέψεις, μόνο που εδώ οι σκέψεις αυτές, είναι που μας παρακινούν κάθε φορά προς την πραγμάτωση μιας ενέργειας. Αυτή η διάκριση είναι εξαιρετικά σημαντική για τον Watson, καθώς θα αποτελέσει τη βάση της θεωρίας του για την ελεύθερη βούληση. Ειδικότερα, στο σύστημα του Watson, η ελεύθερη βούληση απειλείται μονάχα στην περίπτωση όπου υφίσταται σύγκρουση μεταξύ των δύο συστημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Watson είναι ομολογουμένως αρκετά κατατοπιστικά ώστε να κατανοηθεί ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο συγκροτείται η θέση του. Κοινό χαρακτηριστικό των παραδειγμάτων που ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί είναι η έλλειψη ικανοποίησης της εκάστοτε επιθυμίας, με άλλα λόγια κάθε φορά ο πράττων στην ουσία απεχθάνεται αυτό το οποίο επιθυμεί, με αποτέλεσμα να μην διαθέτει ελεύθερη βούληση, από τη στιγμή που εκείνη καθορίζεται από παράγοντες που δεν εμπίπτουν στο πεδίο ελέγχου του πράττοντος. Πιο συγκεκριμένα, ο Watson μας καλεί να φανταστούμε την περίπτωση κατά την οποία μια γυναίκα διακατέχεται από μια ξαφνική ώθηση η οποία με τη σειρά της την οδηγεί στον πνιγμό ενός παιδιού στο μπάνιο, ενώ εν συνεχεία αναφέρει και την περίπτωση όπου ένας παίκτης του σκουός, υπό την απειλή μιας επαίσχυντης ήττας, επιθυμεί να συνθλίψει τον αντίπαλό του στο πρόσωπο με τη ρακέτα. ²⁷ Αυτά τα δύο παραδείγματα αντικατοπτρίζουν περιπτώσεις όπου κανείς δρα ενάντια στις αρχές του, και στην περίπτωση της γυναίκας που ωθείται στον πνιγμό του παιδιού, αλλά και στην περίπτωση αντίστοιχα του παίκτη του σκουός ο οποίος παρακινείται στο να πράξει βίαια, τα δύο συστήματα δηλαδή το αξιακό και το κινητηριακό, δεν βρίσκονται σε αρμονία, και επομένως σύμφωνα με τη θεωρία του Watson, θα πρέπει να καταλήξουμε στο γεγονός ότι ούτε η γυναίκα, αλλά ούτε και ο παίκτης του σκουός διαθέτουν ελεύθερη βούληση, η ελεύθερη βούληση είναι μια ικανότητα που υφίσταται μόνο σε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα δύο συστήματα συμπορεύονται.

Η προαναφερθείσα θεωρία περί ελεύθερης βούλησης, φαίνεται ομολογουμένως να έχει μια βάση, φτάνει να σκεφθεί κανείς περιπτώσεις στις οποίες η πραγματική αιτία μιας πράξης δεν είναι ο ίδιος ο πράττων, αλλά κάποιος άλλος παράγοντας που έχει

²⁶ Ο.π. , σ.100

²⁷ Ο.π. , σ. 101

εισέλθει στον εγκέφαλό του και τον οδηγεί σε παράλογες αποφάσεις. Ο ίδιος ο Watson μάλιστα, προκειμένου να προλάβει τυχόν παρανοήσεις σχετικά με τη διάκριση μεταξύ των αξιών και των επιθυμιών, αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Η διάκριση μεταξύ της αποτίμησης και της επιθυμίας, δεν είναι μια διάκριση μεταξύ θελήσεων και επιθυμιών, σύμφωνα με το περιεχόμενό τους. [...] Η εν λόγω διάκριση έχει μάλλον σχέση με την πηγή της θελήσεως, ή με τον ρόλο που αυτή κατέχει εντός του συνολικού συστήματος των επιθυμιών και των σκοπών των υποκειμένων. Έχει να κάνει με τον λόγο που ο πράττων θέλει αυτό που κάνει*». ²⁸

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κριτική που ασκείται εκ μέρους του Watson προς τη μεριά του Frankfurt. Ειδικότερα, ο Watson, διατυπώνει ορισμένες ενστάσεις απέναντι στις «επιθυμίες πρώτου επιπέδου», τις «επιθυμίες δεύτερου επιπέδου» και τέλος τις «θελήσεις δεύτερου επιπέδου», που αποτέλεσαν τη βάση της «ιεραρχικής θεωρίας» του Frankfurt, σε σχέση με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης. Στο πλαίσιο λοιπόν, αυτής της κριτικής ο Watson αναφέρει τα εξής: «*Οι έννοιες των επιπέδων, των επιθυμιών ή των θελήσεων, δεν λειτουργούν με τον τρόπο που θα ήθελε ο Frankfurt. [...] Ως εκ τούτου, η θεωρία του Frankfurt, μοιάζει με την πλατωνική σύλληψη πάνω στη δομή της ψυχής. Αλλά οι δύο απόψεις, σχεδιάζουν τους διαχωρισμούς τους, με διαφορετικό τρόπο. Εκεί που ο Frankfurt, διαχωρίζει την ψυχή σε υψηλότερα και χαμηλότερα επίπεδα επιθυμίας, η διάκριση για τον Πλάτωνα- αλλά και για τη δική μου θεωρία είναι μεταξύ ανεξάρτητων πηγών κινήτρων*». ²⁹ Οι θεωρίες των Watson και Frankfurt, είναι αρκετά σημαντικές λόγω του γεγονότος ότι η ελευθερία εδώ βασίζεται και στον έλεγχο της βούλησης από τη μεριά του πράττοντος, σε αντίθεση με την τις θεωρίες των υποστηρικτών της κλασικής συμβατοκρατίας, όπου η ελευθερία, αλλά και η υπευθυνότητα βασίζονταν στον έλεγχο του πράττειν από τη βούληση, (2012, σ. 99).

3.5 Η ημισυμβατοκρατία των Fischer και Ravizza

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ακόμη συμβατοκρατική θεωρία και συγκεκριμένα η «ημισυμβατοκρατία», (semi-compatibilism), η οποία διατυπώνεται από τους J. M. Fischer και M. Ravizza. ³⁰

²⁸ Ο.π. , σ. 102

²⁹ Ο.π. , σ. 109

³⁰ Βλ. Fischer/Ravizza, 1998

Οι Fischer και Ravizza, προβαίνουν σε μια διάκριση η οποία θα αποτελέσει τη βάση της θεωρίας τους σχετικά με την ελεύθερη βούληση. Η διάκριση έχει ως εξής: υπάρχουν δύο είδη ελέγχου, από τη μια ο «καθοδηγητικός έλεγχος» (guidance control), και ο «ρυθμιστικός έλεγχος» (regulative control).³¹ Το πρώτο είδος ελέγχου δηλαδή ο καθοδηγητικός έλεγχος, εκδηλώνεται όταν ο πράττων καθοδηγεί τη συμπεριφορά του προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση. Αυτός ο έλεγχος, δεν απαιτεί την πρόσβαση σε εναλλακτικές δυνατότητες, στο να μπορεί δηλαδή κανείς να πράξει διαφορετικά. Η θεωρία των Fischer και Ravizza, αποτελεί στην ουσία έναν συνδυασμό θεωριών μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και εκείνες των P. Strawson και H. Frankfurt. Πιο συγκεκριμένα, όπως στη θεωρία του Strawson, έτσι και εδώ, η ηθική υπευθυνότητα ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των «στάσεων αντίδρασης», ενώ επιπλέον, η ημισυμβατοκρατία, βασίζει τη συμβατότητα της ηθικής υπευθυνότητας και του ντετερμινισμού στα νοητικά πειράματα τύπου Frankfurt, (2012, σ. 102).

Οι Fischer και Ravizza, ισχυρίζονται ότι το είδος του ελέγχου που σχετίζεται με την ηθική υπευθυνότητα είναι ο «καθοδηγητικός έλεγχος». ³² Όπως επισημαίνει και ο Σαργέντης (2012, σ. 102), το βασικό χαρακτηριστικό της ημισυμβατοκρατίας, είναι ότι τελικά συμβατή με τον ντετερμινισμό είναι μόνο η ηθική υπευθυνότητα και όχι η ελευθερία υπό την έννοια του να μπορεί κανείς να πράξει διαφορετικά. Αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για την θεωρία αυτή, καθώς αποτελεί στην πραγματικότητα μια διαφορετική και πρωτοφανή για τα δεδομένα της συζήτησης σχετικά με την ελεύθερη βούληση προσέγγιση του ζητήματος. Μέχρι τώρα, είδαμε ότι η θέση που μπορούσε να υιοθετήσει κανείς απέναντι στο ζήτημα αυτό, ήταν είτε να υποστηρίζει τη συμβατότητα είτε την ασυμβατότητα απέναντι στην ελευθερία και τον ντετερμινισμό, και κατά συνέπεια την συσχέτιση της ελευθερίας με την ηθική υπευθυνότητα. Στην παρούσα όμως θεωρία, η ηθική υπευθυνότητα διαχωρίζεται για πρώτη φορά από την ελευθερία, καθώς ο «καθοδηγητικός έλεγχος», ταυτίζεται με την ηθική υπευθυνότητα.

Υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να θέσουν τον «καθοδηγητικό έλεγχος» υπό αμφισβήτηση, με άλλα λόγια μπορεί να μη θεωρείται βέβαιο γεγονός ότι είναι ο πράττων εκείνος που καθοδηγεί την πράξη του. Οι Fischer και Ravizza αναφέρονται σε περιπτώσεις όπου ένας άνθρωπος βρίσκεται σε μια κατάσταση

³¹ Βλ. ό.π. , σ. 31

³² Ό.π. , σ. 33

ύπνωσης, ή πλύσης εγκεφάλου και γενικώς υπό το καθεστώς παρορμήσεων οι οποίες είναι ακαταμάχητες.³³ Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο πράττων δεν επιδεικνύει «καθοδηγητικό έλεγχο», αφού ο μηχανισμός που οδηγεί στην τέλεση μιας πράξης, δεν ανταποκρίνεται σε λόγους, (οι Fischer και Ravazza, θεωρούν ότι αυτό το είδος ελέγχου, δηλαδή ο «καθοδηγητικός έλεγχος», εξαρτάται από την ανταπόκριση του πράττοντος σε λόγους).

Στα νοητικά πειράματα τύπου Frankfurt, είδαμε ότι μπορεί κανείς να είναι υπεύθυνος για μια πράξη του ακόμη και αν άλλοι εξωτερικοί παράγοντες καθορίζουν τη συμπεριφορά του. Ωστόσο, αυτή η παρουσία των εξωτερικών παραγόντων σημαίνει ότι ο πράττων κατά τον Frankfurt, θα έπραττε με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, ανεξάρτητα από τους λόγους που αντιμετώπισε, κατά συνέπεια ο υπεύθυνος πράττων του Frankfurt, δεν ανταποκρίνεται σε λόγους.

Στο σημείο αυτό, εντοπίζουμε ένα πρόβλημα σε σχέση με τον «καθοδηγητικό έλεγχο», που προτάσσει η ημισυμβατοκρατία, καθώς ενώ για τούτη την θεωρία η ανταπόκριση σε λόγους είναι απαραίτητα προϋπόθεση για να θεωρηθεί κανείς ηθικά υπεύθυνος, στην περίπτωση του Frankfurt, κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Οι Fischer και Ravizza, εντοπίζουν έγκαιρα το πρόβλημα και προτείνουν την εξής λύση:³⁴ Δεχόμενοι ότι στα νοητικά πειράματα τύπου Frankfurt, ο πράττων δεν ανταποκρίνεται σε λόγους, παρ' όλα αυτά ο μηχανισμός του τελευταίου μπορεί να ανταποκρίνεται σε λόγους. Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι στο παράδειγμα των τριών ναρκομανών του Frankfurt, ο τρίτος κατά σειρά ναρκομανής, δηλαδή ο «πρόθυμος ναρκομανής», όπως τον αποκαλεί ο φιλόσοφος, ο οποίος αγαπά τον εθισμό του στις ουσίες αυτές και δεν επιθυμεί σε καμία περίπτωση να απεξαρτηθεί, δεν είναι ηθικά υπεύθυνος σύμφωνα με τη θεωρία της ημισυμβατοκρατίας, αφού η αιτία που τον οδηγεί στο να πάρει το ναρκωτικό, είναι ο εθισμός του σε εκείνο και όχι η ανταπόκριση σε λόγους, η οποία είναι απαραίτητη στην ημισυμβατοκρατία ώστε να μιλά κανείς για ηθική υπευθυνότητα.

Η θεωρία της ημισυμβατοκρατίας των Fischer και Ravazza όπως αυτή αναπτύσσεται στο *Responsibility and Control: A Theory of Moral Responsibility*, (1998), έχει απασχολήσει ένα μεγάλο αριθμό φιλοσόφων, εκ των οποίων ορισμένοι φαίνεται να ικανοποιούνται από τις προκείμενες της θεωρίας, ενώ άλλοι όχι. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η «νεότερη συμβατοκρατία», βρίσκεται μπροστά σε μια νέα προοπτική στην

³³ Ο.π. , σ. 35

³⁴ Ο.π. , σ. 38

οποία η ελευθερία και η ηθική υπευθυνότητα τοποθετούνται η μία απέναντι στην άλλη. Ως εκ τούτου, νέες προκλήσεις αλλά και προοπτικές αναδύονται γύρω από τη γενικότερη συζήτηση όσον αφορά το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης.

3.6 Το μοντέλο της Wolf

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεωρία της Susan Wolf για την ελευθερία και την ηθική υπευθυνότητα. Στο επίκεντρο της θεωρίας αυτής, βρίσκεται ο όρος της «διανοητικής υγείας» (the condition of sanity).³⁵ Για να καταστήσει πιο σαφή τη σημασία του όρου αυτού, η Wolf χρησιμοποιεί ορισμένα παραδείγματα ανθρώπων που πάσχουν από την έλλειψη της «διανοητικής τους υγείας». Για παράδειγμα, ως σκεφθούμε την περίπτωση ενός σαδιστικού δικτάτορα, ή ακόμη την περίπτωση των Ναζί της φασιστικής Γερμανίας, των οποίων η διαστροφή είναι ολοφάνερη. Αυτοί οι άνθρωποι τώρα, δεν μπορεί κανείς να πει ότι διαθέτουν ηθική υπευθυνότητα, λόγω του γεγονότος ότι η ψυχική τους υγεία δεν βρίσκεται σε ομαλά επίπεδα. Ούτε ο σαδιστικός δικτάτορας, ούτε όμως και οι Ναζί, δρουν ελεύθερα σύμφωνα με τη θεωρία της Wolf, καθώς υποβόσκει στο αξιακό τους σύστημα μια διαστροφή η οποία τους παρακινεί στο να πράττουν ανήθικα, ενώ το γεγονός αυτό είναι απόρροια της «διανοητικής υγείας», την οποία και στερούνται. Στο πλαίσιο αυτό η Wolf αναφέρει: *«Η επιθυμία λοιπόν του να είναι ένας άνθρωπος διανοητικά υγιής δεν είναι μια επιθυμία η οποία αποβλέπει σε μια άλλη μορφή ελέγχου. Είναι μάλλον η επιθυμία που αφορά τη σύνδεση του εαυτού κάποιου, με τον κόσμο, σύμφωνα με έναν συγκεκριμένο τρόπο, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι είναι μια επιθυμία να ελέγχεται ο εαυτός κάποιου από τον κόσμο με βάση ορισμένους τρόπους και όχι άλλους»*.³⁶

Για να μπορεί κανείς να διαθέτει ελευθερία της βούλησης, θα πρέπει να λειτουργεί και να δρα υπό ομαλές συνθήκες, να μην επηρεάζεται με άλλα λόγια η κρίση του και οι αντίστοιχες αποφάσεις του, από εξωγενείς παράγοντες, ακόμη και από παράγοντες που συμβάλουν στην μη φυσιολογική λειτουργία του εγκεφάλου ενός υποκειμένου. Η ελεύθερη βούληση, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, είναι προνόμιο μονάχα όσων ανθρώπων δρουν φυσιολογικά χωρίς οποιουδήποτε είδους διανοητικές διαταραχές.

Εν κατακλείδι, η θεωρία της Wolf, αλλά και η πλειονότητα των θεωριών που συγκαταλέγονται στην νεότερη συμβατοκρατία, παρά το γεγονός ότι αποφεύγουν

³⁵ Βλ. Wolf, 2002 [1988], σ. 152

³⁶ Βλ. ό.π., σ. 154

πολλά από τα προβλήματα με τα οποία είχε βρεθεί αντιμέτωπη η κλασική συμβατοκρατία, εξακολουθούν να μην προσφέρουν μια ικανοποιητική ερμηνεία σχετικά με τον τρόπο με βάση τον οποίο η ηθική υπευθυνότητα και η ελευθερία θεμελιώνονται. Με άλλα λόγια, η κλασική συμβατοκρατία του 18^{ου} αιώνα, κατανοούσε όπως είδαμε, την ελευθερία ως την ικανότητα του να πράττει κανείς διαφορετικά, ενώ η νεότερη συμβατοκρατία, επεδίωξε κατά κύριο λόγο να αποδεσμεύσει την ελευθερία από τη δυνατότητα διαφορετικής επιλογής, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, τον «επίθεση» του Frankfurt, κατά της «αρχής των εναλλακτικών δυνατοτήτων», μέσω των νοητικών πειραμάτων.

3.7 Το επιχείρημα του A.J.Ayer

Ο Βρετανός φιλόσοφος Alfred Jules Ayer είναι ένας από τους πιο σπουδαίους υποστηρικτές της άποψης ότι η ελευθερία της βούλησης είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό. Στο άρθρο του 1954 *Freedom and Necessity*, ο Ayer, διατυπώνει την άποψή του για το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης.

Ειδικότερα, ο φιλόσοφος θεωρεί ότι εάν μια πράξη ήταν αποτέλεσμα καθαρής τύχης, τότε δεν μπορεί κανείς να θεωρείται ηθικά υπεύθυνος για την πράξη του αυτή. «Θα πρέπει να εξετάσουμε το πώς οδηγούμαστε σε μια επιλογή. Είτε είναι τυχαίο το γεγονός ότι αποφασίζω να πράξω όπως πράττω, είτε δεν είναι. Αν είναι ζήτημα τύχης, τότε αυτό σημαίνει ότι είναι καθαρά τυχαίο το γεγονός ότι δεν έπραξα αλλιώς και επομένως αν είναι τυχαίο το γεγονός ότι δεν έπραξα αλλιώς, τότε είναι σίγουρα παράλογο να θεωρηθώ ηθικά υπεύθυνος για την επιλογή που έκανα. Αν όμως η επιλογή μου δεν ήταν θέμα τύχης, τότε πιθανώς να υπάρχει αιτιακή εξήγηση της πράξης μου και στην περίπτωση αυτή ίσως καταλήγουμε στον ντετερμινισμό».³⁷ Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι ο Ayer, πραγματοποιεί έναν σαφή διαχωρισμό μεταξύ ενεργημάτων που έλαβαν χώρα τυχαία και ενεργημάτων που δεν ήταν αποτέλεσμα καθαρής τύχης, αλλά κάποιας αιτίας, η οποία μπορεί να μας οδηγήσει στον ντετερμινισμό. Μάλιστα, ο φιλόσοφος, θεωρεί ότι παρά το γεγονός της πίστης πολλών στο ότι το αντίθετο της ελευθερίας είναι η αιτιότητα, στην πραγματικότητα, δεν είναι η αιτιότητα εκείνη που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την ελευθερία, αλλά

³⁷ Βλ. Ayer, 1982 [1954], σ. 18

ο εξαναγκασμός. Στο σημείο αυτό, αναδύεται η πεποίθηση του Ayer περί συμβατότητας μεταξύ ελευθερίας και ντετερμινισμού, καθώς από τη στιγμή που δεν θεωρεί την αιτιότητα αντίθετη προς την ελευθερία, αυτομάτως δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να αποτελεί ο ντετερμινισμός κομμάτι της ελευθερίας της βούλησης. Για να καταστήσει ακόμη πιο ξεκάθαρη τη θεωρία του ο φιλόσοφος αναφέρει: «*Αν υπέφερα από μια καταναγκαστική νεύρωση, έτσι ώστε να σηκώνομαι και να περπατάω διαγώνια στο δωμάτιο, είτε το θέλω είτε δεν το θέλω, ή ακόμη και αν έκανα κάτι τέτοιο επειδή κάποιος άλλος με εξανάγκαζε, τότε δεν ενεργώ ελεύθερα. Αν όμως κάνω κάτι τέτοιο τώρα, αυτό συνεπάγεται ότι ενεργώ ελεύθερα, ακριβώς λόγω του γεγονότος ότι δεν επικρατούν αυτές οι συνθήκες. Και το γεγονός ότι η πράξη μου μολαταύτα μπορεί να έχει μια αιτία είναι υπό αυτή την άποψη αμελητέο*».³⁸

Το παράδειγμα με την καταναγκαστική νεύρωση, ή τον εξαναγκασμό από κάποιο πρόσωπο, αντικατοπτρίζει τη θέση του Ayer ότι ο εξαναγκασμός, δηλαδή η οποιαδήποτε είδους πίεση, συνιστά τη μέγιστη απειλή της ελευθερίας. Επιπροσθέτως, ο Ayer διευκρινίζει ότι μια πράξη δεν θεωρείται ελεύθερη όχι όταν έχει οποιαδήποτε αιτία, αλλά όταν έχει ένα «ιδιαιτέρο είδος αιτίας».³⁹ Αυτό το «ιδιαιτέρο είδος αιτίας», συμπεριλαμβάνει όπως γίνεται αντιληπτό από τα όσα έχει υποστηρίξει ο φιλόσοφος έως τώρα, εξωτερικές αιτίες όπως είναι το είδος του εξαναγκασμού που υφίσταται κανείς από κάποιον άλλον άνθρωπο, αλλά και εσωτερικές αιτίες, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με την ψυχαναγκαστική νεύρωση στο παράδειγμα του Ayer.

Συνοψίζοντας, η θεωρία του Ayer, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μια πράξη εφόσον δεν είναι αποτέλεσμα εξαναγκασμού (είτε αυτός είναι εσωτερικός, είτε είναι εξωτερικός), μπορεί να είναι ελεύθερη και συνάμα να υπάρχουν αίτια που την προκάλεσαν, η συμβατότητα μεταξύ της ελευθερίας και του ντετερμινισμού είναι δυνατή.

Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε κανείς να αντικρούσει το επιχείρημα του Ayer, υποστηρίζοντας εν προκειμένω ότι από τη στιγμή που η πράξη μου προκαλείται από διάφορα αίτια, τότε σαφώς και υπάρχει εξαναγκασμός. Ο φιλόσοφος, πάντως θεωρεί ότι δεν υπάρχει κανένα ίχνος εξαναγκασμού στην προαναφερθείσα περίπτωση. Επίσης, ο Ayer, ισχυρίζεται ότι το να μπορεί να εξηγηθεί το παρόν σύμφωνα με το παρελθόν, δεν συνεπάγεται ότι οι πράξεις μας είναι προκαθορισμένες και ότι κατ' επέκταση ο ντετερμινισμός εκτροχιάζει την ελευθερία της βούλησης. Τουναντίον,

³⁸ Βλ. ό.π. , σ. 21

³⁹ Βλ. ό.π. , σ. 21

αυτό σημαίνει για τον φιλόσοφο ότι οι πράξεις μου μπορούν να προβλεφθούν χωρίς να βρίσκομαι υπό καθεστώς εξαναγκασμού.⁴⁰

⁴⁰ Βλ. ό.π. , σ. 22-23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΚΡΑΤΙΑ

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις θέσεις των «κλασικών ελευθεροκρατών», όπως είναι οι φιλόσοφοι R. Descartes και I. Kant. Οι ελευθεροκράτες αναλαμβάνουν το δύσκολο έργο να αποδείξουν από τη μια πλευρά την ισχύ της ελεύθερης βούλησης αλλά και από την άλλη πλευρά την μη συμβατότητά της με τον ντετερμινισμό. Στην πραγματικότητα η ελευθεροκρατία με το να αρνείται την ύπαρξη του ντετερμινισμού, δηλαδή τον αιτιοκρατικό καθορισμό των πράξεών μας, δημιουργεί ένα αιτιακό κενό το οποίο καλείται να καλύψει με κάποιον τρόπο. Αυτό το κενό, θα πρέπει να καλυφθεί με έναν θετικό προσδιορισμό της ελευθερίας, ειδάλως η ελευθερία βρίσκεται αντιμέτωπη με τον κίνδυνο της απόκτησης αρνητικού χαρακτήρα και κατά συνέπεια της απώλειας της ιδιότητάς της να είναι η ίδια μια αιτιότητα (2012, σ. 19). Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι κύριο μέλημα των υποστηρικτών της ελευθεροκρατικής προσέγγισης αναφορικά με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης είναι η κάλυψη του αιτιακού κενού που «κληρονομείται» λόγω της απόρριψης του ντετερμινισμού, ενώ στο πλαίσιο αυτό, το έργο των φιλοσόφων αυτών, κάθε άλλο παρά εύκολο μπορεί να θεωρηθεί. *«Όταν ο ελευθεροκράτης αρνείται τον προκαθορισμό των πράξεων από τους φυσικούς νόμους και άλλες αιτίες, έρχεται αντιμέτωπος με ένα αιτιακό κενό, το οποίο καλείται να καλύψει. Οφείλει να προσδιορίσει επακριβώς την ποιητική αιτία των ανθρώπινων πράξεων με τέτοιο τρόπο που να διασώζει την ελευθερία από την απειλή της τυχαιότητας».*⁴¹

Εκ πρώτης όψεως, θα περίμενε κανείς ότι το έργο των ελευθεροκρατών θα ήταν ευκολότερο από ότι είναι στην πραγματικότητα, καθώς τάσσονται εμφανώς υπέρ της ελευθερίας της βούλησης και απορρίπτουν ab initio τον ντετερμινισμό. Εντούτοις, η προσπάθειά τους να αντικαταστήσουν το αιτιοκρατικό κενό, δυσκόλεψε εν πολλοίς τη δουλειά τους και τους οδήγησε στη διατύπωση μιας σειράς λύσεων, εκ των οποίων ορισμένες ήταν πράγματι επιτυχημένες, ενώ κάποιες άλλες όχι.

⁴¹ Βλ. Σαργέντης, Κ. (2012), σ. 19

Οι ελευθεροκράτες είναι στην πραγματικότητα ασυμβατοκράτες, αφού πιστεύουν ότι η ελεύθερη βούληση δεν μπορεί με κανένα τρόπο να είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να έχουμε κατά νου, ότι η ελευθεροκρατία αποτελείται στην ουσία από δύο θέσεις και όχι μια, όπως ορισμένοι πιστεύουν. Πιο συγκεκριμένα, ένας ελευθεροκράτης είναι ασυμβατοκράτης, συνάμα όμως, υποστηρίζει και την ύπαρξη της ελεύθερης βούλησης. Με άλλα λόγια, εκτός από την ασυμβατότητα μεταξύ του ντετερμινισμού και της ελεύθερης βούλησης, πρέπει να αποδείξουν και τη μη ασυμβατότητα της ελεύθερης βούλησης με τον ντετερμινισμό.⁴²

4.1 Ντεκάρτ

Μεταξύ των φιλοσόφων που ενστερνίζονται την ελευθεροκρατική προσέγγιση, πρώτος εμφανίζεται ο Ρενέ Ντεκάρτ. Ο Ντεκάρτ, ήταν εκείνος που διαχώρισε για πρώτη φορά το σώμα από τον νου, αφήνοντας τον τελευταίο εκτός φυσικών νόμων. Στο καρτεσιανό σύμπαν, ο νους είναι εκείνος που καθορίζει τη βούληση, ενώ αυτή με τη σειρά της, απορρίπτει ή αποδέχεται τα όσα προτείνει ο νους, καθώς αν δεν συνεργαστεί μαζί του, ελλοχεύει ο κίνδυνος να σφάλει. Ο οντολογικός δυϊσμός του Καρτέσιου, δίνει τη δυνατότητα στον νου να μη βρίσκεται υπό την εποπτεία των φυσικών νόμων και έτσι να διαφοροποιείται από το σώμα.

Στη θεωρία του Γάλλου φιλοσόφου σχετικά με την ελευθερία της βούλησης, ο νους καθίσταται εκείνος ο καθοριστικός παράγοντας με βάση τον οποίο μπορεί να εξηγηθεί η ελεύθερη επιλογή. Το σώμα και ο νους θα πρέπει να βρίσκονται πάντα σε μια κατάσταση αρμονίας και συνεργασίας, καθώς ο δεύτερος καθίσταται πλέον ικανός για την εξήγηση μιας ελεύθερης επιλογής, σε αντίθεση με το σώμα, το οποίο από τη στιγμή που εντάσσεται στους φυσικούς νόμους δεν έχει τη δυνατότητα αυτή. Το πόσο σημαντική είναι η συνεισφορά του νου στην επίλυση του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης, φαίνεται από τα λόγια του ίδιου του φιλοσόφου: « [...] Η αντίληψη του νου πρέπει πάντα να προηγείται του καθορισμού της βούλησης».⁴³

Από τα παραπάνω, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι λόγω της σημαντικότητάς του, ο νους μπορεί να αποτελέσει τη λύση στο αρχικό πρόβλημα με το οποίο έχουν

⁴² Βλ. ό.π., σ. 115

⁴³ Βλ. Ντεκάρτ, Ρενέ: *Στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας*, μτφρ.-σχόλια Ευάγγελος Βανταράκης, Αθήνα: Εκκρεμές, 2003, σ. 139

τεθεί αντιμέτωποι οι ελευθεροκράτες, δηλαδή την κάλυψη του αιτιακού κενού που κληροδοτεί η απόρριψη του ντετερμινισμού. Μάλιστα, στον *Τέταρτο Στοχασμό*, ο Ντεκάρτ αναφέρεται στην αλήθεια και την πλάνη, καθιστώντας τον νου γνωσιακό παράγοντα, ενώ ο άνθρωπος αποδεικνύεται ότι είναι ελεύθερος λόγω του γεγονότος ότι ενδέχεται να σφάλει. Έτσι, ο οντολογικός διαχωρισμός του σώματος από τον νου αποτελεί το ισχυρό θεμέλιο πάνω στο οποίο ο φιλόσοφος θα εδράσει τη θεωρία του για την ελευθερία της βούλησης. Επιπροσθέτως, στον *Τέταρτο Στοχασμό*, καθίσταται σαφές ότι η αποφυγή της πλάνης και η γνώση του αληθούς, είναι η πραγματική ελευθερία της βούλησης. Ο νους είναι ο πρόσθετος παράγοντας ο οποίος θεωρείται υπεύθυνος για μια επιλογή και φαίνεται να καθορίζει με αιτιακό τρόπο τις επιλογές μας.

Ο Ντεκάρτ, αναφέρεται και σε ένα άλλο είδος ελευθερίας, το οποίο δεν φαίνεται να κατέχει σημαντική θέση στο φιλοσοφικό του σύστημα, δηλαδή την ελευθερία της αδιαφορίας. Στο πλαίσιο αυτό, ο φιλόσοφος αναφέρει τα εξής: *«Πράγματι, για να είμαι ελεύθερος δεν είναι ανάγκη να μπορώ να κατευθυνθώ προς οποιαδήποτε από δύο πλευρές, αλλά, αντιθέτως, όσο περισσότερο κλίνω προς τη μια, είτε επειδή κατανοώ εναργώς ότι εκεί βρίσκεται το αληθές και το αγαθό, είτε επειδή ο Θεός διευθετεί έτσι το εσωτερικό της σκέψης μου, τόσο πιο ελεύθερα το εκλέγω και, ασφαλώς, ούτε η θεία χάρη ούτε η φυσική γνώση μειώνουν ποτέ την ελευθερία, αλλά την αυξάνουν μάλλον και την ενδυναμώνουν. Ενώ η αδιαφορία, εκείνη που νιώθω όταν δεν ωθούμαι από κανένα λόγο προς τη μια πλευρά μάλλον παρά προς την άλλη, είναι ο κατώτερος βαθμός ελευθερίας, και δεν μαρτυρεί τελειότητα στην ελευθερία, αλλά μονάχα ένα ελάττωμα, ή κάποια άρνηση στη γνώση διότι, αν έβλεπα πάντοτε σαφώς το αληθές και το αγαθό, δεν θα βουλευόμουν ποτέ πάνω στο τι πρέπει να κρίνω ή να εκλέξω, και έτσι, παρότι θα ήμουν εντελώς ελεύθερος, δεν θα μπορούσα ποτέ να είμαι αδιάφορος».*⁴⁴

Επομένως, στη σκέψη του Ντεκάρτ, η αδιαφορία είναι το κατώτερο επίπεδο ελευθερίας, καθώς για να ισχυριστούμε μετά βεβαιότητας ότι πράγματι κάποιος είναι ελεύθερος και κατά συνέπεια καθορίζει τη βούλησή του, δεν αρκεί μια στάση αδιαφορίας απέναντι στα πράγματα, αντιθέτως, η βούληση σύμφωνα με τον Καρτέσιο, δεν πρέπει να είναι αδρανής, αλλά οφείλει να παρακινείται από τη γνώση του αληθούς ή του αγαθού. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως η θέση του Ντεκάρτ, διαφοροποιείται πλήρως από εκείνη του Σόπενχαουερ, ως προς την ελευθερία της

⁴⁴ Βλ. ό.π., σσ. 135-6

αδιαφορίας. Για να γίνει ακόμη πιο αντιληπτό το χάσμα μεταξύ των δύο φιλοσόφων, ας θυμηθούμε τα λόγια του Γερμανού φιλοσόφου: «Κάθε βουλητικό ενέργημα πηγάζει από την ανάγκη, επομένως από στέρηση, επομένως από πόνο. Με την πλήρωση της ανάγκης ο πόνος σταματά, ωστόσο σε κάθε επιθυμία που έχει εκπληρωθεί αντιστοιχούν τουλάχιστον δέκα ανεκπλήρωτες κι ακόμα, η επιθυμία διαρκεί πολύ, οι απαιτήσεις τείνουν στο άπειρο, ενώ η πλήρωση είναι σύντομη και λειψή. Αλλά κι αυτή ακόμα η τελική ικανοποίηση είναι μόνο φαινομενική, η επιθυμία που εκπληρώθηκε δίνει αμέσως τη θέση της σε άλλη επιθυμία: η προηγούμενη ήταν πλάνη που την έχουμε πια καταλάβει, η νέα επιθυμία είναι πλάνη που δεν έχει γίνει ακόμη αντιληπτή. Δεν υπάρχει αντικείμενο της βούλησης που η απόκτησή του να μπορεί να μας δώσει σταθερή, αμετακίνητη πια ικανοποίηση: το πράγμα μοιάζει με την ελεημοσύνη που πετάει κανείς στον ζητιάνο και που τον βοηθάει να τα βγάλει πέρα σήμερα παρατείνοντας έτσι το μαρτύριό του ως αύριο. Για τούτο λοιπόν, όσο η συνείδησή μας εξακολουθεί να διακατέχεται από τη βούλησή μας, όσο είμαστε έρμαιο των επιθυμιών, με τις ελπίδες και τους φόβους που διαρκώς τις συνοδεύουν, όσο είμαστε υποκείμενα του βούλεσθαι, δεν θα έχουμε ποτέ σταθερή ευτυχία και γαλήνη [...].⁴⁵

Τέλος, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί προκειμένου να αντικρούσει τη θεωρία του Καρτέσιου για την ελευθερία της βούλησης, ότι η τοποθέτηση του νου ως αιτιακού παράγοντα ώστε να καλυφθεί το κενό της απόρριψης του ντετερμινισμού, αποτελεί στην πραγματικότητα, την αποδοχή ενός άλλου είδους ντετερμινισμού, δεδομένου ότι η βούληση καθορίζεται και πάλι από κάποιον παράγοντα, ο οποίος εν προκειμένω είναι ο νους.

4.2 Καντ

Ο Ι. Kant, είναι ακόμη ένας υποστηρικτής της ελευθεροκρατίας, της άποψης δηλαδή ότι υπάρχει η ελευθερία και δεν είναι συμβατή με τον ντετερμινισμό. Ο φιλόσοφος, προσεγγίζει το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης μέσω μιας διάκρισης που εισάγει ανάμεσα στα φαινόμενα και τα νοούμενα. Σε σχέση λοιπόν με την προαναφερθείσα διάκριση, ο Καντ, ασπάζεται τον ντετερμινισμό ως προς τον κόσμο των φαινομένων, ενώ ως προς τον κόσμο των νοουμένων είναι ελευθεροκράτης. Το ιδιαίτερο γνώρισμα της θεωρίας του Καντ για την ελευθερία της βούλησης, έγκειται στην βαθιά

⁴⁵ Βλ. Σόπενχαουερ, Α. (1996). *Επιλογή από το έργο του*, μτφ. Ν. Σκουτερόπουλος - Κλ. Μπέτσεν, Αθήνα: Στιγμή, σσ. 70-71

πεποίθησή του, ότι μια πράξη μπορεί να ερμηνευθεί από δύο οπτικές γωνίες. «Κάθε πράξη, ως φαινόμενο, καθ' όσον αυτή παράγει ένα γεγονός, είναι και η ίδια γεγονός ή συμβάν που προϋποθέτει μιαν άλλη κατάσταση, μέσα στην οποία απαντά η αιτία [...] έστω και αν κάτι δεν έχει συμβεί, αυτό εντούτοις θα όφειλε να είχε συμβεί, και στο ότι η αιτία του εν τω φαινομένω δεν ήταν, άρα, τόσο καθοριστική, ώστε να μην εδρεύει στην ελεύθερη αίρεσή μας μια αιτιότητα ικανή να παράγει, ανεξάρτητα από εκείνες τις φυσικές αιτίες, και μάλιστα και εναντίον της βίαιης δυνάμεως και επιδράσεώς τους, κάτι τι, το οποίο μέσα στην τάξη του χρόνου είναι προσδιορισμένο σύμφωνα με εμπειρικούς νόμους – επομένως ν' αρχίζει καθ' ολοκληρίαν από μόνη της μια σειρά από γεγονότα».⁴⁶

Κατά συνέπεια, ο Γερμανός φιλόσοφος, ενώ από τη μια αποδέχεται τον ντετερμινιστικό κόσμο στον οποίο υπόκεινται τα φαινόμενα, στον κόσμο των νοουμένων ισχυρίζεται ότι η ανθρώπινη βούληση είναι ελεύθερη και μάλιστα καθορίζει τον κόσμο ως αιτιότητα. Μάλιστα, προβαίνει σε ακόμη μια διάκριση, ανάμεσα στον εμπειρικό και τον νοητό χαρακτήρα, οι οποίοι αποδίδονται στην ανθρώπινη βούληση: «Κάθε μια ποιητική αιτία πρέπει αναγκαστικά να έχει έναν χαρακτήρα, δηλαδή έναν νόμο της αιτιότητάς της, χωρίς τον οποίο αυτή δεν θα ήταν καθόλου αιτία. Και τότε πάνω σε ένα υποκείμενο του αισθητού κόσμου θα είχαμε, πρώτον, έναν εμπειρικό χαρακτήρα, διά του οποίου οι πράξεις του ως φαινόμενα θα τελούσαν σε συνεκτική περά για πέρα ενότητα με άλλα φαινόμενα σύμφωνα με σταθερούς νόμους της φύσεως [...]. Δεύτερον, θα έπρεπε κανείς να του αναγνωρίσει και έναν νοητό χαρακτήρα, διά του οποίου αυτό είναι μεν η αιτία εκείνων των πράξεων ως φαινομένων, αυτό όμως το ίδιο δεν υπόκειται καθόλου σε όρους της αισθητικότητας και δεν είναι το ίδιο φαινόμενο».⁴⁷ Σε σχέση λοιπόν, με τον εμπειρικό χαρακτήρα δεν υπάρχει δυνατότητα ελευθερίας, από τη στιγμή που οι σχετικές πράξεις που αφορούν αυτό το χαρακτηριστικό της ανθρώπινης βούλησης, υπόκεινται στους φυσικούς νόμους. Από την άλλη πλευρά, ως προς τον νοητό χαρακτήρα, μπορεί κανείς και πρέπει να διαθέτει ελευθερία βούλησης, μάλιστα ο Καντ αναφέρει σχετικά με τη δυνατότητα ελευθερίας: « [...] Εν αναφορά προς τον εμπειρικό αυτό χαρακτήρα δεν υπάρχει λοιπόν καμία ελευθερία [...] . Αν όμως τις ίδιες ακριβώς πράξεις τις εξετάσουμε σε σχέση προς τον Λόγο, [...] τότε βρίσκουμε έναν κανόνα και μια τάξη εντελώς διαφορετικούς από ότι είναι η τάξη της φύσεως. Εν αναφορά προς τον νοητό

⁴⁶ Βλ. Kant, 1979, 1985-7 [1781/1787], A 543/ B 571 κ' A 534/ B 562

⁴⁷ Βλ. ό.π. , A 539/ B 567

*χαρακτήρα [...] κάθε πράξη, ανεξάρτητα από τη σχέση χρόνου, στην οποία αυτή μαζί με άλλα φαινόμενα διατελεί, είναι το άμεσο αποτέλεσμα του νοητού χαρακτήρα του καθαρού Λόγου».*⁴⁸

Ο Καντ, αποδέχεται όσον αφορά τον εμπειρικό χαρακτήρα, μια ψυχολογική σύλληψη της ελευθερίας, μάλιστα στην *Κριτική του Πρακτικού Λόγου*, ταυτίζει την ψυχολογική ελευθερία, με την κίνηση ενός ρολογιού⁴⁹, προκειμένου να αναδείξει την ανεπάρκεια αυτού του είδους της ελευθερίας. Το πρόβλημα εδώ, έγκειται στο γεγονός ότι μια ψυχολογική ερμηνεία της ελευθερίας, δεν δικαιολογεί επαρκώς την πεποίθηση του υποκειμένου ότι πράττει ελεύθερα, λόγω του ότι οι λόγοι που παρακινούν τον άνθρωπο να πράξει, δεν βρίσκονται υπό τον έλεγχό του. *«Αν όμως, η ψυχολογική ελευθερία είναι το μόνο είδος ελευθερίας που υπάρχει, τότε η ελευθερία καθίσταται μια αυταπάτη».*⁵⁰ Κύριο μέλημα του φιλοσόφου είναι να αποδείξει ότι η ανθρώπινη βούληση είναι ελεύθερη, γεγονός που πραγματοποιεί μέσω της χρήσης της *υπερβατολογικής ελευθερίας*, την οποία εισάγει και της οποίας βασικό χαρακτηριστικό είναι η αυτενέργεια, δηλαδή η ενέργεια που προκύπτει από την ελεύθερη βούληση ενός υποκειμένου. Η ελευθερία αυτή, είναι μονάχα χαρακτηριστικό των έλλογων όντων, καθώς για τον Καντ, μόνο τα όντα αυτού του είδους μπορούν να είναι πραγματικά ελεύθερα. Εν συνεχεία, η απόδειξη της ελευθερίας γίνεται μέσω του πρακτικού Λόγου, στον οποίο ο φιλόσοφος αποδίδει μεγάλη σπουδαιότητα: *«Ο πρακτικός Λόγος αφ' εαυτού και χωρίς να έχει συνεννοηθεί με τον θεωρητικό Λόγο προσδίδει πραγματικότητα σε ένα υπεραισθητό αντικείμενο της κατηγορίας της αιτιότητας, δηλαδή στην ελευθερία, συνεπώς επιβεβαιώνει μέσω ενός γεγονότος εκείνο που εκεί απλώς μπορούσε να νοηθεί».*⁵¹ Συνεπώς, ο άνθρωπος μέσω της συμμόρφωσης προς τις επιταγές του πρακτικού Λόγου, οδηγείται στις αντίστοιχες πράξεις, από τη στιγμή που διαθέτει την ικανότητα να ανταποκρίνεται στα όσα του υποδεικνύει ο πρακτικός Λόγος, έπεται το γεγονός ότι είναι ελεύθερος και συνάμα ανεξάρτητος από οποιαδήποτε αναγκαιότητα.

Η βούληση επομένως, είναι αυτόνομη, καθώς έχει τη δυνατότητα να είναι η ίδια νόμος για τον εαυτό της, είναι χαρακτηριστικό όλων των έλλογων όντων, ενώ τέλος, ανήκει στον κόσμο των νοουμένων.

⁴⁸ Ό.π. , Α 553/ Β 581

⁴⁹ Βλ. Kant, Immanuel: *Κριτική του πρακτικού Λόγου*, μτφρ.-σημ.-επιλεγόμενα Κώστας Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2004, σ.142

⁵⁰ Βλ. ό.π. , σ. 149

⁵¹ Βλ. ό.π. , 6

Συνοψίζοντας, είδαμε ότι η θεωρία του Καντ για την ελεύθερη βούληση, αποτελείται από μια σειρά μεταφυσικών προϋποθέσεων και παραδοχών, όπως η διάκριση μεταξύ του κόσμου των φαινομένων και του κόσμου των νοουμένων. Το εντυπωσιακό στοιχείο της εν λόγω θεωρίας, σχετίζεται με τη δυνατότητα να ειπωθεί μια πράξη είτε υπό ντετερμινιστική σκοπιά, είτε από ελευθεροκρατική. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα ερωτήματα τα οποία αναδύονται από την θεωρία του Καντ, τα οποία σχετίζονται με τις διακρίσεις που ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί και τα αντίστοιχα συμπεράσματα που απορρέουν από αυτές. Για παράδειγμα, θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί κατά πόσον μιλάμε για δύο διαφορετικές πράξεις, ή για μια ενιαία, ή ακόμη ένα ζήτημα που χρήζει ανάλυσης αφορά τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις πράξεις όπως ο Καντ τις αντιλαμβάνεται. Τέλος, μεγάλη εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι μπορεί μια πράξη να είναι και προκαθορισμένη από φυσικούς νόμους, αλλά συνάμα να είναι και ελεύθερη.

4.3 Chisholm

Ο Roderick Chisholm, είναι ακόμη ένας υποστηρικτής της ελευθεροκρατικής προσέγγισης, όσον αφορά το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης. Μάλιστα, ο φιλόσοφος, θεωρεί ότι η υπεράσπιση της ελεύθερης βούλησης πρέπει να γίνει μέσω της κατάρριψης αφενός του ντετερμινισμού και αφετέρου του ιντετερμινισμού, της θεωρίας δηλαδή που αποσυνδέει τις πράξεις από ποιητικές αιτίες, προάγοντας την τυχαιότητα. Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο, προτού περάσουμε στην εξέταση της ίδιας της θεωρίας του Chisholm, να επισημάνουμε ότι απώτερος σκοπός όλων των ελευθεροκρατών, είναι η επίλυση του προβλήματος της ελευθερίας, μέσω της επίλυσης του επονομαζόμενου «Ελευθεροκρατικού Διλήμματος». Πρόκειται για έναν όρο τον οποίο εισάγει ο R. Kane⁵², και που εν ολίγοις αναφέρεται στο γεγονός ότι οι ελευθεροκράτες πρέπει να αναδείξουν όχι μόνο την ασυμβατότητα ανάμεσα στον ντετερμινισμό και την ελεύθερη βούληση, αλλά ακόμη, τη συμβατότητα ανάμεσα στον ιντετερμινισμό και την ελεύθερη βούληση.

Στο άρθρο του *Human Freedom and the Self*, ο Chisholm, από την αρχή κιόλας του κειμένου καθιστά σαφές προς τον αναγνώστη ότι απώτερος σκοπός του άρθρου είναι η επίλυση του Ελευθεροκρατικού Διλήμματος: «*Το μεταφυσικό ζήτημα της*

⁵² Βλ. Kane, Robert: *A Contemporary Introduction to Free Will*, Oxford: Oxford University Press, 2005, σ. 33

ανθρώπινης ελευθερίας μπορεί να συνοψιστεί με τον εξής τρόπο: Οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι πράττοντες αυτό όμως το γεγονός, φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με μια ντετερμινιστική άποψη της ανθρώπινης πράξης (την άποψη ότι κάθε συμβάν που συμπεριλαμβάνεται σε μια πράξη έχει προκληθεί από ένα άλλο συμβάν) και φαίνεται ακόμη, να αντιτίθεται με μια ντετερμινιστική εκδοχή της ανθρώπινης πράξης (την άποψη ότι η πράξη, ή κάποιο συμβάν το οποίο είναι ζωτικής σημασίας για την πράξη, δεν προκαλείται με αιτιακό τρόπο). Για να λυθεί το πρόβλημα, θεωρώ, ότι πρέπει να κάνουμε κάπως εκτεταμένες υποθέσεις για τον εαυτό ή τον πράττοντα- όσον αφορά τον άνθρωπο ο οποίος εκτελεί την πράξη». ⁵³ Η βασική θέση του Chisholm, ως προς το πρόβλημα της ελεύθερης της βούλησης είναι ότι ο ίδιος ο πράττων, αποτελεί στην ουσία την αιτία που λαμβάνει χώρα η εκάστοτε πράξη. Στο πλαίσιο αυτό, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Είναι λάθος να ισχυριζόμαστε ότι κάθε συμβάν που εμπεριέχεται σε μια πράξη έχει προκληθεί αιτιακά από κάποιο άλλο συμβάν Και δεν πρέπει ακόμη να πούμε ότι η πράξη είναι κάτι που δεν προκαλείται αιτιακά καθόλου. Η δυνατότητα που απομένει είναι η εξής ακόλουθη: θα πρέπει να πούμε ότι τουλάχιστον ένα εκ των συμβάντων τα οποία εμπεριέχονται στην πράξη έχει προκληθεί αιτιακά, όχι από άλλα συμβάντα, αλλά από τον πράττοντα, [...]». ⁵⁴

Επομένως, σύμφωνα με τον Chisholm, η αιτία μιας πράξης δεν μπορεί να είναι άλλη από τον ίδιο τον πράττοντα. Στη συνέχεια ο φιλόσοφος, μέσω μιας αναφοράς που κάνει στα *Φυσικά* του Αριστοτέλη, διακρίνει μεταξύ δύο ειδών αιτιότητας, δηλαδή την αιτιότητα ως σχέση ανάμεσα σε συμβάντα και την αιτιότητα ως σχέση ανάμεσα στον πράττοντα και την πράξη. «Η φύση αυτού που προορίζεται από την έκφραση *'immanent causation'* μπορεί να απεικονιστεί από την ακόλουθη πρόταση των *Φυσικών* του Αριστοτέλη: Έτσι, ένα ραβδί κινεί μια πέτρα, και κινείται από ένα χέρι, το οποίο με τη σειρά του κινείται από έναν άνθρωπο. [...] Αυτό που έκανε το ραβδί στην πέτρα ήταν ένα παράδειγμα της *transeunt causation*, και επομένως μπορούμε να την περιγράψουμε ως τη σχέση μεταξύ συμβάντων: η κίνηση του ραβδιού προκάλεσε αιτιακά την κίνηση της πέτρας. Παρομοίως: η κίνηση του χεριού προκάλεσε αιτιακά την κίνηση του ραβδιού. [...] Αλλά κάποιο συμβάν, και πιθανώς ένα από εκείνα που έλαβαν χώρα στον εγκέφαλο, προκλήθηκε από τον πράττοντα και όχι από κάποια άλλα συμβάντα». ⁵⁵ Από το απόσπασμα αυτό, συμπεραίνουμε ότι η αιτιότητα που νοείται ως

⁵³ Βλ. Chisholm, Roderick M: *Human Freedom and the Self*, στο Watson 1982, σ. 24

⁵⁴ Βλ. ό.π. , σ. 28

⁵⁵ Ο.π. , σσ. 28-29

σχέση μεταξύ συμβάντων, είναι η «transeunt causation», ενώ από την άλλη μεριά, η αιτιότητα, που νοείται ως σχέση ανάμεσα στον πράττοντα και την πράξη είναι η «immanent causation».

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι η φιλόσοφος θεωρεί, πως η «transeunt causation», κατανοείται μέσω της εμπειρίας της «immanent causation». *«Αν δεν κατανοήσουμε την έννοια της immanent causation, δεν μπορούμε να κατανοήσουμε ούτε την transeunt causation».*⁵⁶

Επιπροσθέτως, εντύπωση προκαλεί το ότι ο φιλόσοφος στο συγκεκριμένο του άρθρο δεν χρησιμοποιεί σε κανένα σημείο τον όρο «ελευθερία της βούλησης», παρά το γεγονός ότι αυτό είναι το κύριο θέμα που πραγματεύεται, με τον ίδιο μάλιστα, να δίνει ορισμένες εξηγήσεις για την επιλογή του αυτή, εστιάζοντας κυρίως στο ότι το ερώτημα που θα πρέπει να μας απασχολεί εν προκειμένω δεν είναι αν η βούληση είναι ελεύθερη, αλλά το κατά πόσο ο άνθρωπος είναι ελεύθερος.⁵⁷

Στη συνέχεια ο Chisholm, καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι από τη στιγμή που είμαστε εμείς οι ίδιοι οι πραγματικές αιτίες των πράξεών μας, καθείς εξ ημών ομοιάζει προς τον Θεό ως προς το εξής: *«Αν είμαστε υπεύθυνοι, και αν αυτό που προσπαθώ να πω είναι αληθές, τότε έχουμε ένα προνόμιο το οποίο ορισμένοι θα απέδιδαν μόνο στον Θεό: ο καθένας από εμάς, όταν πράττει, είναι ένα πρώτο κινούν ακίνητο. Κάνοντας ό,τι κάνουμε, προκαλούμε με αιτιακό τρόπο συγκεκριμένα συμβάντα και τίποτα-ή κανείς-δεν μας προκαλεί αιτιακά να προκαλέσουμε αυτά τα συμβάντα».*⁵⁸ Είναι πασιφανές, ότι η θέση του φιλοσόφου εστιάζει στο γεγονός ότι η αιτία που προκαλεί αιτιακά μια πράξη είναι μονάχα ο πράττων, δεν υπάρχει κάποιο άλλο συμβάν που οδηγεί τον πράττοντα σε μια συγκεκριμένη επιλογή, για αυτό το λόγο ο Chisholm, δανείζεται από τον Αριστοτέλη τη φράση «πρώτο κινούν ακίνητο», με άλλα λόγια ο πράττων δεν αποτελεί μέλος μιας αιτιακής αλυσίδας γεγονότων. Ως εκ τούτου, ο επιπλέον παράγοντας που επιζητούν οι ελευθεροκράτες ώστε να επιλύσουν το Ελευθεροκρατικό Δίλημμα, είναι στην περίπτωση του Chisholm, η αιτιότητα του πράττοντος.

Εν συνεχεία, ο φιλόσοφος προβαίνει σε μια ακόμη ενδιαφέρουσα διάκριση, η οποία έχει να κάνει με τη σχέση (αν αυτή αποδειχθεί ότι υπάρχει), ανάμεσα στο να κάνει κανείς ακριβώς αυτό που επιθυμεί, ή αν η εκάστοτε πράξη κάποιου, δεν βρίσκεται σε

⁵⁶ Ο.π. , σ. 31

⁵⁷ Ο.π. , σ. 32

⁵⁸ Ο.π. , σ. 32

απόλυτη αντιστοιχία με τις ανάλογες επιθυμίες που ο ίδιος διαθέτει, ενώ στο πλαίσιο αυτό, ο Chisholm, θα ταχθεί υπέρ της καντιανής προσέγγισης σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει καμία λογική σύνδεση ανάμεσα στο τι επιθυμεί κανείς και στο πώς πράττει. *«Μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ αυτού που μπορεί να ονομαστεί ‘Χομπσιανή προσέγγιση’ και αυτού που μπορούμε να ονομάσουμε ‘Καντιανή προσέγγιση’, σχετικά με το ερώτημα. Η προσέγγιση του Χομπς είναι εκείνη που είναι γενικά αποδεκτή στην παρούσα στιγμή, ωστόσο η Καντιανή προσέγγιση, πιστεύω, είναι εκείνη που αληθεύει. Σύμφωνα με τον Χομπσιανισμό, εάν γνωρίζουμε κάποιον άντρα, ποιες είναι οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες του και πόσο ισχυρές είναι, εάν γνωρίζουμε τι νιώθει, τι επιθυμεί περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, [...] τότε μπορούμε να συμπεράνουμε, με λογικό τρόπο, τι επρόκειτο να κάνει. [...] Όμως, σύμφωνα με την Καντιανή προσέγγιση σε σχέση με το πρόβλημά μας, την οποία και ασπάζομαι δεν υπάρχει καμία λογική σύνδεση μεταξύ του θέλω και κάνω, ούτε και χρειάζεται να υπάρχει ακόμη αιτιώδης σύνδεση».*⁵⁹ Πρόθεση του Chisholm, είναι να καταδείξει προς τον αναγνώστη ότι όταν κανείς επιθυμεί κάτι, δεν σημαίνει ότι θα πράξει ανάλογα με την αρχική του επιθυμία κάθε φορά. Με άλλα λόγια, δεν μπορεί κανείς, να προβλέψει με απόλυτη εγκυρότητα, ποιες θα είναι οι πράξεις ενός ανθρώπου, καθώς οι επιθυμίες μπορεί να μην μας δίνουν μια ενδεχομενική εικόνα για το πώς σκέφτεται κάποιος, όμως κάτι τέτοιο απέχει αρκετά από το να περάσουμε σε μια φάση όπου είμαστε σχεδόν βέβαιοι για το ποια θα είναι η πράξη του.

Μια ένσταση που θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει ενάντια στη θεωρία του Chisholm για την αιτιότητα του πράττοντος είναι η εξής: Μπορεί να μην η θεωρία αυτή να προασπίζει την ελευθερία της βούλησης, που έχει ένας άνθρωπος όταν προβαίνει σε αντίστοιχες πράξεις, όμως δεν γίνεται καμία αναφορά σχετικά με τον λόγο που ο πράττων επιλέγει να πράξει με έναν συγκεκριμένο τρόπο και όχι με έναν άλλον. Δηλαδή, αν έχω να επιλέξω ανάμεσα σε μια πράξη Α και μια πράξη Β, και δεχόμαστε ως υπόθεση εργασίας, ότι επιλέγω την πράξη Α, αν υιοθετήσουμε τον τρόπο σκέψης του Chisholm, τότε εξηγείται μόνο το γεγονός ότι είμαι εγώ ο ίδιος εκείνος που προκαλεί αιτιακά την πράξη Α, χωρίς όμως να καθίσταται σαφές για ποιόν ακριβώς λόγο επέλεξα τελικά την πράξη Α αντί της πράξης Β. Αυτή είναι μια ακόμη απόδειξη, του ότι οι θεωρίες των ελευθεροκρατών, βρέθηκαν πολλές φορές αντιμέτωπες με ζητήματα ποικίλης φύσεως. Στην ενότητα που ακολουθεί, θα

⁵⁹ Ο.π. , σ. 33

ασχοληθούμε με μια ακόμη θεωρία υπεράσπισης της ελεύθερης βούλησης, η οποία αυτή τη φορά έχει διατυπωθεί από έναν άλλο φιλόσοφο, τον Robert Nozick.

4.4 Nozick

Ο Robert Nozick θεωρείται ένας από τους πιο γνωστούς εκπροσώπους της ελευθεροκρατικής προσέγγισης. Στο έργο του *Philosophical Explanations* (1981), ασχολείται λεπτομερειακά με το ζήτημα της ελεύθερης βούλησης, το οποίο προσεγγίζει μέσα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, για να καταλήξει βεβαίως στην προάσπισή της εν λόγω δυνατότητας όσον αφορά τις ανθρώπινες πράξεις.

Ο Nozick, ισχυρίζεται ότι ένας άνθρωπος έχει τη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής, κατά την επιλογή και την εκτέλεση μιας πράξης, ενώ στο πλαίσιο αυτό εισάγει μια διάκριση η οποία είναι ομολογουμένως αρκετά κατατοπιστική σχετικά με την θέση που θα υιοθετήσει ο φιλόσοφος αναφορικά με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης το οποίο φαίνεται να τον απασχολεί σε μεγάλο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, η διάκριση σχετίζεται με τις πράξεις που έχουν μια αιτία από τη μια πλευρά, ενώ από την άλλη ο φιλόσοφος αντιπαραθέτει τις πράξεις που είναι αιτιακά προκαθορισμένες, θεωρώντας ότι υπάρχει σαφή διαχωριστική γραμμή μεταξύ τους, και ότι κατ' επέκταση υπάρχει η δυνατότητα ελεύθερης βούλησης. *«Δεν είναι ούτε απαραίτητο ούτε και κατάλληλο, σε αυτήν την άποψη, να πούμε ότι η πράξη ενός ατόμου είναι άνευ αιτίας. Ενώ το άτομο αποφασίζει, αναλογιζόμενος πάνω σε λόγους R^A οι οποίοι είναι λόγοι για να κάνει την πράξη A και στους R^B οι οποίοι είναι λόγοι για να κάνει την πράξη B , η πράξη την οποία θα επιλέξει δεν είναι προκαθορισμένη. Σε αυτήν ακριβώς την κατάσταση, θα μπορούσε να πράξει το A και θα μπορούσε να πράξει και το B . Ας υποθέσουμε ότι αποφασίζει να πράξει το A . [...] Η πράξη του δεν είναι προκαθορισμένη, γιατί σε αυτήν την ίδια κατάσταση θα μπορούσε να είχε επιλέξει διαφορετικά [...] Έτσι πραγματοποιούμε μια διάκριση ανάμεσα στο να προκαλείται αιτιακά μια πράξη, και στο να είναι αιτιακά προκαθορισμένη».*⁶⁰

Από τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι το κύριο μέλημα του φιλοσόφου είναι να υποστηρίξει την ισχύ της ελεύθερης βούλησης, μέσω της προαναφερθείσας διάκρισης, με άλλα λόγια η αιτιότητα που μπορεί να έχει μια πράξη δεν αναιρεί τη ελευθερία του πράττοντος, καθώς δεν πρόκειται για προκαθορισμό με την αυστηρή

⁶⁰ Βλ. Nozick, 1981, σσ. 295-6

ντετερμινιστική έννοια του όρου, ο διαχωρισμός της αιτιότητας από τον αιτιακό ντετερμινισμό γίνεται προς όφελος της ελευθερίας του ατόμου. Στο πλαίσιο αυτό ο φιλόσοφος εξηγεί το σκεπτικό του τρόπου σύμφωνα με τον οποίο μια πράξη δεν μπορεί να είναι αιτιακά προκαθορισμένη, δηλαδή να είναι δεδομένο εκ των προτέρων το ποια ακριβώς θα είναι η έκβασή της. «Σύμφωνα με την θέση που διακρίνει την αιτιότητα από τον αιτιακό ντετερμινισμό, μια πράξη μπορεί να προκληθεί από κάτι και να έχει έτσι μια αιτία παρά το γεγονός ότι υπό τις ίδιες ακριβώς συνθήκες μια άλλη πράξη θα μπορούσε να έχει πραγματοποιηθεί. Αν και μπορούμε να εντοπίσουμε αναδρομικά μια αιτία, κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι η πράξη μας ήταν αιτιακά προκαθορισμένη αν είχαμε ενεργήσει διαφορετικά σε αυτήν την κατάσταση (όπως θα μπορούσαμε να έχουμε), αναδρομικά θα είχαμε εντοπίσει μια διαφορετική αιτία- την R^B αντί της R^A ». ⁶¹ Υπό αυτές τις συνθήκες, η ελευθερία της βούλησης, αποδεσμεύεται από τον αιτιακό ντετερμινισμό, ο οποίος προκαθορίζει τις ανθρώπινες πράξεις, με τον τρόπο αυτό, ο Nozick ισχυροποιεί ακόμη περισσότερο το όλο επιχείρημά του για την ισχύ της ελευθερίας της βούλησης και την ασυμβατότητά της με τον ντετερμινισμό.

Στη συνέχεια, ο φιλόσοφος προβαίνει σε μια ακόμη διάκριση, η οποία αυτή τη φορά είναι θα λέγαμε αξιακού χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, ο Nozick, διακρίνει ανάμεσα σε δύο διαφορετικά είδη αξιών, δηλαδή την «δημιουργική αξία» (originative value) από τη μια πλευρά, και την «συντελεστική αξία» (contributory value) από την άλλη πλευρά. Όσον αφορά την πρώτη αξία, δηλαδή την «δημιουργική αξία», ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι μπορεί να αποδοθεί σε οποιονδήποτε διαθέτει ελεύθερη βούληση και επιλέγει και πράττει ελεύθερα, ενώ όσον αφορά το δεύτερο είδος αξίας, δηλαδή την «συντελεστική αξία», αναφέρει τα εξής: «Σίγουρα θέλουμε οι πράξεις μας να έχουν συντελεστική αξία. Ο αιτιακός ντετερμινισμός ορισμένες φορές ερμηνεύεται λάθος ως φатаλισμός, λέγοντας ότι οι πράξεις μας δεν έχουν συντελεστική αξία λόγω του γεγονότος ότι το ίδιο (μελλοντικό) πράγμα θα συμβεί ανεξαρτήτως του τρόπου με τον οποίο εμείς πράττουμε. Μολαταύτα, ο αιτιακός ντετερμινισμός επιτρέπει την συντελεστική αξία [...] Αυτό που ο αιτιακός ντετερμινισμός δεν επιτρέπει είναι η δημιουργική αξία». ⁶²

Συντελεστική αξία έχει κάτι το οποίο είναι αίτιο και μάλιστα αίτιο αποτελέσματος που δεν θα μπορούσε να προκληθεί διαφορετικά, αλλά δεν είναι πρώτο αίτιο, πρώτο κινούν με την αριστοτελική ορολογία, ενώ από την άλλη δημιουργική αξία έχει κάτι

⁶¹ Βλ. ό.π., σ. 296

⁶² Ό.π. σ. 313

που είναι πρώτο αίτιο, δηλαδή με αυτό ξεκινά μια αιτιακή αλυσίδα. Επίσης από τα λεγόμενα του Nozick συμπεραίνουμε ότι μόνο η δημιουργική αξία μπορεί να συνδέεται με την ελεύθερη βούληση. όσον αφορά την συντελεστική αξία, προκειμένου να καταστήσει σαφέστερη τη σημασία της, ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, στο οποίο φαίνεται να αναγνωρίζει σε μια μαριονέτα τη δυνατότητα συντελεστικής αξίας: *«Ακόμη μια μαριονέτα μπορεί να έχει συντελεστική αξία αν με κανέναν άλλον τρόπο δε θα μπορούσαν τα παιδιά να γελούν έτσι»*.⁶³ Η συντελεστική αξία στην προκειμένη περίπτωση συνίσταται αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός ότι η μαριονέτα καταφέρνει το παιδί να γελάσει, αν δεχθούμε ότι αυτό ήταν αδύνατο μέχρι τη στιγμή που επιτυγχάνεται, ωστόσο η συντελεστική αξία φαίνεται να προσανατολίζεται στο ότι δεν μπορεί κανείς που την διαθέτει να πράξει αλλιώς. Ως εκ τούτου, το είδος της αξίας που χαίρει εκτίμησης από την πλευρά του Nozick, (λόγω του ότι μπορεί να είναι χαρακτηριστικό όσων διαθέτουν ελεύθερη βούληση), είναι η δημιουργική αξία.

Συνοψίζοντας, το συμπέρασμα που απορρέει από την εν λόγω θεωρία περί ελεύθερης βούλησης του Nozick, είναι ότι ένας άνθρωπος μπορεί να διαθέτει ελεύθερη βούληση και έχει ελεύθερη βούληση, από τη στιγμή που οι αντίστοιχες πράξεις του δεν είναι αποτέλεσμα αιτιακού προκαθορισμού. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την πλέον σύγχρονη και πιο πρόσφατη θεωρία που έχει διατυπωθεί αναφορικά με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, δηλαδή τον «αιτιακό ιντετερμινισμό», τον οποίο προασπίζει ο Robert Kane.

4.5 R.Kane

Πολύ σημαντική για την περαιτέρω διερεύνηση του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης είναι η θέση ενός ακόμη υποστηρικτή της ελευθεροκρατίας, του Robert Kane. Ειδικότερα, ο φιλόσοφος συγκαταλέγεται σε εκείνη την κατηγορία των ελευθεροκρατών οι οποίοι ενστερνίζονται τον «αιτιακό ιντετερμινισμό». Ειδικότερα, σύμφωνα με τον τελευταίο, η αναιτιοκρατία, δεν προάγει ένα είδος τυχαιότητας

⁶³ Βλ. Nozick, 1981, σ.313

υπονομευτικό για την ελεύθερη βούληση. Ο ίδιος ο Kane, μάλιστα, δηλώνει ότι η θεωρία του προσιδιάζει προς τον αιτιακό ιντετερμινισμό.⁶⁴

Ο Kane, αφού δεχθεί ότι υπάρχουν ορισμένα είδη ελευθερίας που είναι συμβατά με τον ντετερμινισμό, θεωρεί ότι υπάρχει ένα είδος που δεν είναι συμβατό με τον τελευταίο. Πρόκειται για το είδος της ελεύθερης βούλησης που σχετίζεται με μια έννοια πολύ σημαντική για τον φιλόσοφο, δηλαδή εκείνη της «τελικής υπευθυνότητας» (ultimate responsibility), την οποία κατανοεί ως την ικανότητα να είναι κανείς υπεύθυνος για όλες τις αιτίες που οδήγησαν στην αντίστοιχη πράξη του.⁶⁵ Ο ιντετερμινισμός που υιοθετεί ο Kane αλλά και μια σειρά φιλοσόφων, έχει το εξής χαρακτηριστικό: εμπεριέχει την τυχαιότητα, χωρίς να αποκλείει την αιτιότητα. Με άλλα λόγια, ο παράγοντας της τυχαιότητας μπορεί να υφίσταται, χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να σημαίνει ότι δεν μπορεί κανείς να είναι ελεύθερος στην επιλογή μιας πράξης, η ύπαρξη του ενός δεν αναιρεί τη δυνατότητα του ελεύθερου πράττειν. Πιο συγκεκριμένα, ο αιτιακός ιντετερμινισμός ενυπάρχει σε πράξεις που ήταν αποτέλεσμα δύσκολης επιλογής, πράξεις που δεν είναι προκαθορισμένες από την αιτιότητα, αλλά που όμως δεν είναι ούτε και τυχαίες, καθώς η τελική απόφαση λαμβάνεται από τον πράττοντα και μόνον.

Προκειμένου να αποσαφηνιστεί όσο το δυνατόν καλύτερα η θεωρία του Kane, θα ήταν γόνιμο να αρχίσουμε την ανάλυσή μας από μια έννοια αρκετά κομβική για την θεμελίωση της ελευθεροκρατικής θεωρίας του φιλοσόφου, δηλαδή την έννοια του «πολλαπλού εκουσίου ελέγχου» (plural voluntary control), τον οποίο ορίζει ως εξής: «*Το να έχει κανείς πολλαπλό εκούσιο έλεγχο πάνω σε ένα σύνολο επιλογών, σημαίνει ότι μπορεί να πραγματοποιήσει οποιαδήποτε από τις επιλογές που θέλει, όταν θα κάνει κάτι τέτοιο και για τους λόγους που θα το κάνει χωρίς να εξαναγκαστεί ή να υποχρεωθεί να το κάνει*».⁶⁶

Η έννοια του «πολλαπλού εκουσίου ελέγχου», είναι πολύ σημαντική για την κατανόηση της θεωρίας του Kane, καθώς αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία θα οικοδομηθεί η υπεράσπιση της ελεύθερης βούλησης. Πιο συγκεκριμένα, οι πράττοντες σύμφωνα με αυτόν τον τρόπο σκέψης έχουν την ικανότητα ελέγχου των

⁶⁴ Βλ. Kane, R. (2002), *Free Will: New Directions for an Ancient Problem*, στο Kane (επιμ.), *Free Will*, Blackwell Publishers, σσ.222-48

⁶⁵ Βλ. Kane (2002), σ. 224. Επίσης, Kane, R. (2007), *Libertarianism*, στο Fischer, Kane, Pereboom and Vargas (επιμ.), σ.14

⁶⁶ Βλ. Kane, Robert: *Responsibility, Luck and Chance: Reflections on Free Will and Indeterminism*, *The Journal of Philosophy*, Vol.96, No.5 (1999), σσ.237-8

πράξεών τους, δεν εξαναγκάζονται από κανέναν παράγοντα και είναι απόλυτα ελεύθεροι όταν προβαίνουν σε μια ενέργεια, οτιδήποτε και αν αυτή αφορά. Η ελευθερία της βούλησης επομένως, δεν μπορεί με κανένα δυνατό τρόπο να αμφισβητηθεί και να υπονομευθεί.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα παραδείγματα που παραθέτει ο Kane, τα οποία σχετίζονται με περιπτώσεις όπου ένας πράττων βρίσκεται αντιμέτωπος με δύο επιλογές, χωρίς ωστόσο να είναι απολύτως βέβαιος για το ποια εκ των δύο πρέπει να επιλέξει, καθώς και στις δύο περιπτώσεις διακυβεύονται εξίσου σημαντικά πράγματα. Ένα από τα πολλά παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο φιλόσοφος, είναι εκείνο με την γυναίκα επιχειρηματία.⁶⁷ Για την ακρίβεια ο Kane, μας καλεί να φανταστούμε την περίπτωση όπου μια γυναίκα επιχειρηματίας, την ώρα που πηγαίνει σε μια πολύ σημαντική επαγγελματική σύσκεψη, ξαφνικά αντικρίζει σε ένα δρομάκι ένα φρικιαστικό περιστατικό, καθώς ένας άνθρωπος γίνεται θύμα μιας βίαιης επίθεσης. Τη στιγμή εκείνη όπως γίνεται αντιληπτό, η επιχειρηματίας τίθεται αντιμέτωπη με ένα σοβαρό δίλημμα, καθώς μπροστά της αναδύονται δύο εντελώς διαφορετικές επιλογές. Η πρώτη επιλογή που έχει είναι να αγνοήσει το συγκεκριμένο περιστατικό, να κάνει σαν να μην έχει συμβεί ποτέ, και κατ' επέκταση να συνεχίσει τον δρόμο της και να παρευρεθεί εγκαίρως στην κρίσιμη σύσκεψη. Ωστόσο, υπάρχει και μια δεύτερη διαθέσιμη επιλογή που προσφέρεται ταυτοχρόνως, η οποία είναι να σταματήσει την πορεία της και βλέποντας τον άνθρωπο αυτό να βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο να καλέσει βοήθεια και στην ουσία να τον σώσει από βέβαιη απειλή της σωματικής του υγείας. Έπειτα από όλα αυτά, καθίσταται σαφές ότι η θέση της γυναίκας αυτής κάθε άλλο παρά εύκολη μπορεί να χαρακτηριστεί ενώ η ίδια πρέπει να αποφασίσει αν θα ακολουθήσει το επαγγελματικό μονοπάτι, δηλαδή να αγνοήσει το περιστατικό και να πάει στη δουλειά της, ή αν θα υπακούσει στην ηθική της συνείδηση η οποία την παρακινεί στο να βοηθήσει έναν συνάνθρωπό της του οποίου η ζωή απειλείται. Οι επιλογές μας σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι κατά τον Kane προϊόν ελεύθερης βούλησης, μάλιστα στο πλαίσιο αυτό αναφέρει τα εξής: *«Υπάρχει μια ένταση και μια αβεβαιότητα στον νου μας σχετικά με το τι κάνουμε σε αυτές τις στιγμές [...], η οποία αντανακλάται σε συγκεκριμένες περιοχές του εγκεφάλου μας μέσω της απομάκρυνσης από τη θερμοδυναμική ισορροπία – εν συντομία, ένα είδος ‘ανάδευσης χάους’ στον εγκέφαλο, η οποία τον καθιστά επιρρεπή σε μικροαπροσδιοριστίες στο*

⁶⁷ Βλ. ό.π., σ. 225

νευρωνικό επίπεδο. Έτσι η αβεβαιότητα και η εσωτερική ένταση που νιώθουμε σε τέτοιες στιγμές ψυχικής αναζήτησης κατά τις οποίες διαμορφώνουμε τον εαυτό μας αντανακλάται στην απροσδιοριστία των ίδιων των νευρωνικών μας διαδικασιών. Με άλλα λόγια, η διαδικασία απόφασης και επιλογής, κατά την οποία αίρεται η ισοσθένεια των λόγων με το να κάνουμε κάποιους λόγους πιο ισχυρούς από τους άλλους, είναι μια φυσική διαδικασία που λαμβάνει χώρα ως νευρωνική διαδικασία μέσα στον εγκέφαλο. Τέτοιες νευρωνικές διαδικασίες μπορούν να οδηγούν σε ελεύθερες πράξεις, επειδή στον εγκέφαλο, όπως και στη φύση, υπάρχουν διαδικασίες χαοτικές, διαδικασίες δηλαδή κατά τις οποίες μικρές αλλαγές στους αρχικούς όρους ενός συστήματος οδηγούν σε μεγάλες και μη προβλέψιμες αλλαγές στη μετέπειτα συμπεριφορά του». ⁶⁸

Ένα άλλο παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Kane είναι το εξής⁶⁹: ας υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα αρκετά δύσκολο και περίπλοκο μαθηματικό πρόβλημα το οποίο και προσπαθεί με κάθε τρόπο να επιλύσει. Την ίδια στιγμή προκύπτει ένας αιφνίδιος θόρυβος στο εσωτερικό του ανθρώπου αυτού ο οποίος οφείλεται σε νευρωνικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στον εγκέφαλό του. Όπως είναι λογικό, ο θόρυβος αυτός δυσκολεύει σε μεγάλο βαθμό το κατά τα άλλα εξαρχής απαιτητικό έργο της επίλυσης του μαθηματικού προβλήματος, καθώς ο άνθρωπος αυτός ενώ μελετά το πρόβλημα και προσπαθεί να σκεφτεί κάθε δυνατή λύση, ακούει συνεχώς έναν θόρυβο, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να συγκεντρωθεί. Παρ' όλα αυτά, ο Kane εν συνεχεία, υποθέτει ότι ο άνθρωπος αυτός πράγματι φθάνει στην πολυπόθητη λύση του προβλήματος, με τον φιλόσοφο να θεωρεί ότι τη στιγμή που λύνει το πρόβλημα έχει κατορθώσει να υπερβεί τον ενοχλητικό ήχο ο οποίος οφείλεται στον ιντετερμινισμό που κάνει την εμφάνισή του σε τέτοιες περιπτώσεις.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λόγια του Kane σε σχέση με τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο αντιλαμβάνεται την παρουσία του ιντετερμινισμού στις ανθρώπινες πράξεις. «Ας φανταστούμε ότι η γυναίκα επιχειρηματίας προσπαθεί ή κάνει μια απόπειρα να επιλύσει ταυτόχρονα δύο γνωστικά προβλήματα [...], να πραγματοποιήσει μια ηθική επιλογή και να επιλέξει σχετικά με τις φιλοδοξίες της [...]. Σε σχέση με κάθε διεργασία, όπως και εκείνη του μαθηματικού προβλήματος, αποτρέπεται από τον ιντετερμινισμό στην προσπάθειά της να κάνει αυτό το οποίο προσπαθεί να κάνει. Όμως στη δική της περίπτωση, ο ιντετερμινισμός δεν έχει απλώς μια εξωτερική πηγή Προκύπτει από την ίδια της την βούληση, από την επιθυμία της να

⁶⁸ Βλ. Kane, 2002, σσ. 228 και 229

⁶⁹ Βλ. Kane, 1999, σσ. 226-7

πράξει το αντίθετο [...]. Αλλά υποστηρίζω ότι, αν παρ' όλα αυτά πετύχαινε, τότε μπορεί να θεωρηθεί υπεύθونه, γιατί, όπως εκείνοι, θα είχε επιτύχει ως προς το να κάνει αυτό το οποίο προσπαθούσε να κάνει».⁷⁰ Το είδος του ιντετερμινισμού που υποστηρίζει ο Kane αποκαλείται «αιτιακός ιντετερμινισμός»

Ο αιτιακός ιντετερμινισμός είναι η πιο σύγχρονη θεωρία των υποστηρικτών της ελευθεροκρατίας, σε σχέση με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, ωστόσο πρόκειται για μια ακόμη θέση που δεν είναι άμοιρη προβλημάτων. Το σημαντικότερο μειονέκτημα της εν λόγω θεωρίας, είναι το ότι δεν εξηγεί καθόλου, με ποιόν τρόπο ο πράττων κάθε φορά όταν βρίσκεται σε καταστάσεις διλήμματος μεταξύ δύο πράξεων, προβαίνει στην επιλογή μιας πράξης έναντι μιας άλλης. Για παράδειγμα, στην περίπτωση με την γυναίκα επιχειρηματία που ενώ πηγαίνει στην σημαντική επαγγελματική σύσκεψη, γίνεται μάρτυρας μιας βίαιης επίθεσης σε έναν άνδρα και δεν είναι βέβαιη για το αν θα πρέπει να αγνοήσει το περιστατικό και να συνεχίσει το δρόμο της ή αν θα πρέπει να χάσει την σημαντική επαγγελματική σύσκεψη και να σταματήσει στο σημείο καλώντας βοήθεια για τον άνθρωπο αυτό, δεν υπάρχουν εξηγήσεις για τους λόγους που οδηγούν στην επιλογή της μιας πράξης έναντι της άλλης, απλώς η θεωρία αρκείται στο να διευκρινίσει ότι οποιαδήποτε από τις δύο επιλογές και αν κάνει η γυναίκα, καμία δεν θα είναι προϊόν εξαναγκασμού, καθώς η ίδια μπορεί και ελέγχει τις πράξεις της. Το πρόβλημα αυτό, είναι σύνηθες στις θεωρίες ελευθεροκρατικού τύπου, φτάνει κανείς να θυμηθεί την περίπτωση της «αιτιότητας του πράττοντος», του Roderick Chisholm. Όπως συμβαίνει με τη θεωρία του Kane, έτσι και στη θεωρία του Chisholm, δεν γίνεται καμία αναφορά στους τρόπους με τους οποίους οι πράττοντες οδηγούνται στην επιλογή της αντίστοιχής τους πράξης, οι θεωρίες εστιάζουν μόνο στην υπεράσπιση της ελεύθερης βούλησης, την ανατροπή της αιτιοκρατίας αλλά και οποιουδήποτε είδους προκαθορισμού των πραγμάτων.

⁷⁰ Βλ. ό.π. , σ, 231

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΥΧΑΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΒΟΥΛΗΣΗ

Στα προηγούμενα κεφάλαια, μελετήσαμε τις κυριότερες θέσεις σε σχέση με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, με την όλη συζήτηση να περιστρέφεται γύρω

από το κατά πόσον είναι συμβατή η ελευθερία με τον ντετερμινισμό. Στο πλαίσιο αυτό, ο ντετερμινισμός, παρουσιάζεται ως η μεγαλύτερη απειλή της ελευθερίας, αποτελεί με άλλα λόγια τον παράγοντα εκείνον που εφόσον υιοθετηθεί και υποστηριχθεί (γεγονός που όπως είδαμε έχει γίνει αρκετές φορές), μπορεί να θέσει υπό σοβαρή αμφισβήτηση τη δυνατότητα του ελεύθερου πράττειν. Η πλειονότητα των φιλοσόφων που έχουν ασχοληθεί με το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, κατανοούν την αιτιοκρατία, ως τον πιο επικίνδυνο εχθρό της ελευθερίας, για αυτό και προσπαθούν με κάθε δυνατό τρόπο, να αποδείξουν την ισχύ της τελευταίας.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχει και μια διαφορετική προέκταση του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης, με την οποία ομολογουμένως έχει ασχοληθεί ένα μικρό ποσοστό των φιλοσόφων, η οποία δεν είναι άλλη από τον ρόλο που διαδραματίζει η τυχαιότητα στις ανθρώπινες πράξεις. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τις θέσεις των φιλοσόφων που έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα της τύχης, μεταξύ των οποίων είναι οι William James,⁷¹ Thomas Nagel⁷², Corliss Lamont εστιάζοντας κατά κύριο λόγο στους δύο τελευταίους.

5.1 Corliss Lamont

Ο Lamont⁷³, έχει ασχοληθεί με το κατά πόσον η τυχαιότητα επηρεάζει την ελευθερία του πράττοντος, ενώ στο πλαίσιο αυτό, χρησιμοποιεί τον παράγοντα της τύχης, όχι για να υπονομεύσει την ελευθερία, αλλά για να καταστήσει σαφές ότι μέσα σε ένα σύμπαν υπάρχει και η τυχαιότητα, η οποία μάλιστα έχει τη δυνατότητα να καθορίζει μια σειρά πραγμάτων και καταστάσεων.

Πιο συγκεκριμένα, ο Lamont, για να ισχυροποιήσει τη θέση του, αναφέρεται σε ένα πολύ γνωστό συμβάν, από τα κορυφαία του 20^{ου} αιώνα, το οποίο είναι η περίπτωση του ναυαγίου του Τιτανικού κατά το παρθενικό του ταξίδι, ένα γεγονός που κατά τη γνώμη του ήταν καθαρά θέμα τύχης. Η άποψη του φιλοσόφου μας βάζει ευθύς εξαρχής σε ορισμένους προβληματισμούς όχι μόνον σε σχέση με την ελευθερία της βούλησης, αλλά και όσον αφορά την αξία μιας ζωής σε έναν τυχαιοκρατικό κόσμο. Επιπροσθέτως, αν δεχθούμε την προσέγγιση του Lamont, και πούμε δηλαδή ότι η

⁷¹ Βλ. James, 1956

⁷² Βλ. Nagel, *Moral Luck*, στο Watson 1982, σ. 174-186

⁷³ Βλ. Lamont, Corliss: *Freedom of Choice Affirmed*, Pemberton Books, 1971 [1967]

τύχη καθορίζει μεγάλο μέρος των πραγμάτων χωρίς όμως κάτι τέτοιο να αναιρεί την ελευθερία μας, τότε το ερώτημα που γεννάται είναι διττής φύσεως: Πρώτον, πως είναι λογικά δυνατό να υπάρχει ελευθερία επιλογής τη στιγμή που η τύχη καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την έκβαση των πραγμάτων, και δεύτερον, έχει πραγματική αξία το να ζει κανείς σε ένα σύμπαν όπου η τυχαιότητα είναι βασική αρχή των πάντων;

Προκειμένου να κατανοήσουμε ακόμη περισσότερο την θεωρία του Lamont, ας εξετάσουμε ένα αντίστοιχο παράδειγμα με εκείνο του Τιτανικού: Ας φανταστούμε την περίπτωση κατά την οποία ένας άνθρωπος αποφασίζει να πάει διακοπές στον τόπο καταγωγής του, ο οποίος εν προκειμένω είναι ένα νησί. Το ταξίδι ωστόσο πρέπει να αναβληθεί διότι την τελευταία στιγμή, ο άνθρωπος αυτός ειδοποιείται από τη γραμματέα του ότι την ώρα που ήταν κανονισμένο το ταξίδι του, επρόκειτο να διεξαχθεί έκτακτη επαγγελματική σύσκεψη, στην οποία πρέπει να παρευρεθεί πάση θυσία καθώς θα συζητηθούν σοβαρά θέματα που αφορούν την εταιρεία στην οποία εργάζεται. Η σοβαρότητα επομένως της κατάστασης, τον αναγκάζει να κάνει αυτό που φαινόταν από την αρχή λογικό, δηλαδή να αναβάλει το ταξίδι του. Εν συνεχεία, αφού ακυρώσει το ταξίδι του, και ενώ η επαγγελματική συνάντηση οδεύει προς το τέλος της, ο άνθρωπος αυτός πληροφορείται ότι το πλοίο με το οποίο επρόκειτο να πάει στο νησί του, λόγω σοβαρής μηχανικής βλάβης, αναγκάστηκε να δέσει καταμεσής του πελάγους και έπειτα ρυμουλκήθηκε στο λιμάνι από το οποίο αναχώρησε, με αποτέλεσμα οι επιβάτες του караβιού να γίνουν μάρτυρες μιας απίστευτης ταλαιπωρίας. Σε μια τέτοια περίπτωση, η θεωρία του Lamont, θα υποστήριζε ότι ήταν θέμα τύχης που ο άνθρωπος την τελευταία στιγμή αναγκάστηκε να ακυρώσει το προγραμματισμένο εδώ και μέρες μάλιστα ταξίδι του, καθώς αν δεν έκανε κάτι τέτοιο θα βίωνε μια δυσάρεστη κατάσταση. Η θέση του Lamont είναι αρκετά ριζοσπαστική, ενώ δε θα ήταν υπερβολή να ισχυριστεί κανείς ότι σε ένα τέτοιο μοντέλο, ο ντετερμινισμός αντικαθίσταται από την τυχαιότητα, με τον πράττοντα κάθε φορά να εξελίσσεται σε έναν παθητικό δέκτη της πραγματικότητας. Εντυπωσιακό είναι ωστόσο το γεγονός ότι ο ίδιος ο Lamont, δεν αρνείται σε καμία περίπτωση την ελευθερία της βούλησης, ενώ στο πλαίσιο αυτό, αναφέρει τα εξής: *«Όταν αναφέρομαι στην τύχη ως θεμελιώδες γνώρισμα του σύμπαντος, εννοώ ότι είναι μια από αυτές τις βασικές κατηγορίες της ύπαρξης ως τέτοιας που συγκροτούν μια*

μεταφυσική ή μια οντολογία». ⁷⁴ Η θεωρία αυτή, προάγει έναν ιντετερμινισμό, ο οποίος τοποθετεί την τυχαιότητα ως κυρίαρχη στο σύμπαν.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε μια ενδιαφέρουσα περίπτωση σύγκρισης της θέσης του Lamont και εκείνης του Van Inwagen, την οποία διερευνήσαμε λεπτομερώς στο αντίστοιχο κεφάλαιο για την ασυμβατότητα της ελευθερίας της βούλησης με τον ντετερμινισμό. Ειδικότερα, ο Van Inwagen με το γνωστό «Επιχείρημα της Συνέπειας», κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αν αληθεύει ο ντετερμινισμός, τότε ένας άνθρωπος δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά, με άλλα λόγια δεν έχει τη δυνατότητα εναλλακτικής επιλογής. Αντίστοιχα, ο Lamont, τοποθετώντας τον παράγοντα της τύχης στις ανθρώπινες πράξεις, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι από τη στιγμή που οι πράττοντες δεν μπορούν να ελέγξουν την τυχαιότητα σε ένα σύμπαν και πιο συγκεκριμένα στις πράξεις τους, τότε οτιδήποτε και αν κανείς επιθυμεί δεν έχει και ιδιαίτερη σημασία αφού τα πάντα καθορίζονται από την τύχη και την σύμπτωση, άρα δεν μπορούμε να μιλάμε για ελεύθερη βούληση. Γενικότερα, η θεωρία του Lamont, μας θυμίζει τις αντίστοιχες θεωρίες των ασυμβατοκρατών που εξετάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, ωστόσο ο παραλληλισμός γίνεται σε σχέση με το επιχείρημα του Inwagen, διότι το τελευταίο αποτελεί το πλέον γνωστό ασυμβατοκρατικό επιχείρημα.

Επιπροσθέτως, το μοντέλο ανάλυσης του Lamont σε σχέση με την ελευθερία της βούλησης, και κυρίως το παράδειγμα με την βύθιση του Τιτανικού μας φέρνει στον νου ένα άλλο παράδειγμα, αυτή τη φορά διατυπωμένο από την L. Ekstrom.⁷⁵

Ειδικότερα, η Ekstrom, μας καλεί να φανταστούμε την περίπτωση ενός όμορφου εξωτικού νησιού, το οποίο βρίσκεται σε μια πανέμορφη τροπική πλευρά του πλανήτη, όπου υπάρχει ποικιλία χρωμάτων, τόσο στη θάλασσα και στον ουρανό, όσο και στους ωραίους φοίνικες που υπάρχουν στο μέρος αυτό. Πρόκειται για έναν επίγειο παράδεισο βγαλμένο από τα πλέον αισιόδοξα όνειρα όσων αγαπούν την θάλασσα και τις εξωτικές περιοχές. Επίσης, στο νησί αυτό, δεν υπάρχει καμία επιθυμία των κατοίκων του που να μην πραγματοποιείται, ενώ οι τελευταίοι με τη σειρά τους είναι απόλυτα γαλήνιοι και ευτυχισμένοι με τη ζωή που έχουν. Ωστόσο, οι κάτοικοι αυτού του εντυπωσιακού νησιού, δεν έχουν επιλέξει το τελευταίο ως τόπο διαμονής τους, με άλλα λόγια δεν ερωτήθηκαν σχετικά με το κατά πόσο θέλουν πράγματι να περάσουν όλη τους την ζωή σε ένα τροπικό νησί, με όλες τις ανέσεις βεβαίως που έχουν, ή αν θα ήθελαν τελικά να ζήσουν κάπου αλλού, σε μια αστική κοινωνία για παράδειγμα, ή

⁷⁴ Βλ. ο.π., σ. 57

⁷⁵ Βλ. Ekstrom, 2000

σε ένα απομακρυσμένο ορεινό χωριό. Το κρίσιμο ερώτημα που αναδύεται στην περίπτωση αυτή, σχετίζεται με το αν οι άνθρωποι που ζουν σε αυτό το νησί, είναι πραγματικά ελεύθεροι στην καθημερινότητά τους, ακόμη και αν οι επιθυμίες τους ικανοποιούνται στον μέγιστο βαθμό. Διαισθητικά, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι κάθε άλλο παρά ελεύθεροι μπορούν να χαρακτηριστούν οι κάτοικοι αυτού του νησιού, από τη στιγμή που οτιδήποτε διαδραματίζεται είναι πέρα από τον έλεγχό τους. Οι άνθρωποι αυτοί βρέθηκαν σε ένα νησί, χωρίς πραγματικά να το επιθυμούν και οτιδήποτε συμβαίνει, δεν γίνεται αντιληπτό από τους ίδιους. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι οι άνθρωποι αυτοί ζουν σε έναν κατασκευασμένο κόσμο, ενώ οι ίδιοι λειτουργούν μηχανικά, χωρίς να σκέφτονται τι πραγματικά θέλουν.

Ποια είναι όμως η βαθύτερη σχέση αυτού του παραδείγματος της Ekstrom, με το αντίστοιχο παράδειγμα σχετικά με τον Τιτανικό που χρησιμοποιεί ο Lamont; Ένας υποστηρικτής της τυχαιότητας, θα ισχυριζόταν εν προκειμένω, ότι είναι αποτέλεσμα καθαρής τύχης που ένα σύνολο ανθρώπων βρέθηκε σε ένα τροπικό νησί. Με άλλα λόγια, δεν υπήρξε κάποιος άλλος παράγοντας εκτός από εκείνον της τύχης, που να συντέλεσε στο γεγονός αυτό, αφού οι άνθρωποι αυτοί θα μπορούσαν κάλλιστα να βρεθούν σε κάποιο άλλο σημείο του πλανήτη, από τη στιγμή που δεν έχουν την δυνατότητα ελεύθερης επιλογής.

5.2 Η ηθική τύχη κατά τον Nagel

Ο Thomas Nagel, στο άρθρο του *Moral Luck*⁷⁶, ασχολείται με το κατά πόσο η τύχη επηρεάζει την ανθρώπινη βούληση. Πιο συγκεκριμένα, η ηθική τύχη με την οποία ο φιλόσοφος καταπιάνεται, εμφανίζεται σε περιπτώσεις όπου ένας πράττων κρίνεται ως αντικείμενο ηθικής κρίσης, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν γεγονότα σε μια πράξη του τα οποία δεν ήταν υπό τον έλεγχό του, με άλλα λόγια δεν είχε την δυνατότητα παρέμβασης στο τελικό αποτέλεσμα μιας πράξης.

Πιο συγκεκριμένα, ο Nagel, ορίζει την ηθική τύχη με τον ακόλουθο τρόπο: «Όπου μια σημαντική πτυχή του τι κάνει κάποιος εξαρτάται από παράγοντες πέραν του ελέγχου του, εντούτοις συνεχίζουμε να τον αντιμετωπίζουμε από την άποψη αυτή ως αντικείμενο ηθικής κρίσης, μπορεί να ονομαστεί ηθική τύχη».⁷⁷ Στο πλαίσιο αυτό ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι, παρά το γεγονός του ότι οι άνθρωποι πολλές φορές δεν

⁷⁶ Βλ. Nagel, στο Watson 1982, σσ. 174-186

⁷⁷ Ο.π. , σ. 175

μπορούν να ελέγξουν τους αντίστοιχους παράγοντες που καθορίζουν ή προκαλούν μια πράξη, υπάρχουν περιπτώσεις όπου κρίνονται ως σαν να ήταν πραγματικά υπεύθυνοι.

Εν συνεχεία ο Nagel, παραθέτει ένα ενδιαφέρον ομολογουμένως παράδειγμα⁷⁸, προκειμένου να αποδείξει τον τρόπο με τον οποίο η ηθική τύχη επηρεάζει τις πράξεις των ανθρώπων αλλά και το πώς οι τελευταίοι αντιμετωπίζονται από την κοινή γνώμη, με βάση το αποτέλεσμα της εκάστοτε ενέργειας. Ειδικότερα, ο φιλόσοφος μας καλεί να φανταστούμε την περίπτωση κατά την οποία ένα παιδί που παίζει στην άκρη ενός δρόμου κοντά στο πεζοδρόμιο, σκοτώνεται καθώς ένας μεθυσμένος οδηγός χάνει τον έλεγχο του οχήματός του. Επίσης, μας καλεί να σκεφτούμε μια αντίστοιχη περίπτωση με την προαναφερθείσα, όπου ένας επίσης μεθυσμένος οδηγός χάνει τον έλεγχο του οχήματός του στο ίδιο σημείο, ωστόσο για καλή του τύχη εκείνη τη στιγμή δεν υπήρχε κάποιο παιδί και επομένως ήταν ζήτημα καθαρής τύχης που ο άνθρωπος αυτός δεν προκάλεσε κάποιο ατύχημα ή ακόμη και κάποιον θάνατο. Το παράδειγμα αυτό, αντικατοπτρίζει πλήρως τον ευρύτερο προβληματισμό του Nagel, γύρω από το ζήτημα της ηθικής τύχης, και τον συνακόλουθο ρόλο που εκείνη διαδραματίζει στις ανθρώπινες πράξεις. Στο προαναφερθέν παράδειγμα, ο οδηγός της πρώτης περίπτωσης κρίνεται ηθικά υπεύθυνος για τον θάνατο του παιδιού, ενώ ο οδηγός της δεύτερης περίπτωσης απαλλάσσεται των οποιονδήποτε ηθικών ευθυνών, λόγω του γεγονότος ότι δεν προκάλεσε κάποιο ατύχημα. Επιπροσθέτως, με το συγκεκριμένο παράδειγμα, φαίνεται ο φιλόσοφος να αποδίδει ιδιότητες ελέγχου στην τύχη, αφού η τύχη όταν κάνει την εμφάνισή της, μοιάζει ως σαν να προκαθορίζει την τελική έκβαση μιας πράξης.

Στην προσπάθειά του να επιλύσει το ομολογουμένως αρκετά περίπλοκο ζήτημα της ηθικής τύχης, ο φιλόσοφος διακρίνει μεταξύ τεσσάρων τύπων τύχης: *«Υπάρχουν τέσσερις τρόποι περίπου με τους οποίους τα φυσικά αντικείμενα της ηθικής αξιολόγησης υπόκεινται ενοχλητικά στην τύχη. Ένα είναι το φαινόμενο της βασικής τύχης- το είδος του ατόμου που είσαι, όπου δεν υπάρχει απλά μια ερώτηση για το τι κάνετε σκοπίμως, αλλά για τις προδιαθέσεις, τις δυνατότητες και την ιδιοσυγκρασία σας. Μια άλλη κατηγορία της τύχης είναι οι περιστάσεις κάποιου- το είδος των προβλημάτων και των καταστάσεων που αντιμετωπίζει κανείς. Τα άλλα δύο είδη σχετίζονται με τις αιτίες και τις επιπτώσεις της δράσης [...]. Όλα παρουσιάζουν ένα*

⁷⁸ Ο.π. , σ. 178

κοινό πρόβλημα. Όλα αντιτίθενται στην ιδέα ότι κάποιος δεν μπορεί να είναι πιο κατακριτέος ή αξιέπαινος για οτιδήποτε είναι για εκείνο το μικρό κομμάτι που βρίσκεται υπό τον έλεγχο κάποιου». ⁷⁹ Αυτά τα τέσσερα είδη τύχης που παραθέτει ο Nagel, μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- 1) Επακόλουθη τύχη
- 2) Περιστασιακή τύχη
- 3) Αιτιώδης τύχη
- 4) Βασική/Στοιχειώδης τύχη

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο είδος τύχης, δηλαδή την «επακόλουθη τύχη», θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο ίδιος ο φιλόσοφος, με τον μεθυσμένο οδηγό που στη μια περίπτωση σκοτώνει και στην άλλη λόγω τύχης δεν σκοτώνει ένα παιδί. Όσον αφορά τώρα τον δεύτερο τύπο τύχης, δηλαδή την «περιστασιακή τύχη», ο Nagel χρησιμοποιεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα⁸⁰ το οποίο είναι άκρως αντιπροσωπευτικό του είδους αυτού. Ο φιλόσοφος αναφέρεται στην περίπτωση της ναζιστικής Γερμανίας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και μας καλεί να φανταστούμε την περίπτωση κατά την οποία οι πολίτες αυτής της εποχής στο γερμανικό κράτος, είχαν δύο δυνατότητες ή καλύτερα δύο επιλογές μπροστά τους. Πρώτον, να φερθούν ηρωικά και αντιταχθούν στο φασιστικό καθεστώς, βοηθώντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην ανατροπή του, και δεύτερον να φερθούν απάνθρωπα, υποστηρίζοντας το καθεστώς αυτό. Ωστόσο, στη συνέχεια, ο Nagel, υποστηρίζει ότι αυτή η προαναφερθείσα κατάσταση ήταν μια δοκιμασία στην οποία υποβλήθηκαν λόγω των περιστάσεων, μονάχα οι Γερμανοί πολίτες και όχι οι πολίτες κάποιου άλλου κράτους, ενώ το γεγονός ότι οι άνθρωποι αυτοί κρίνονται ηθικά υπεύθυνοι για τη στάση που υιοθέτησαν οφείλεται στις περιστάσεις και τις συγκυρίες. Το συγκεκριμένο παράδειγμα, έχει ως απώτερο σκοπό να αναδείξει την ισχύ που διαθέτουν οι περιστάσεις και γενικότερα η τύχη, στη διαμόρφωση καταστάσεων και ηθικών κρίσεων. Πράγματι το παράδειγμα αυτό είναι πειστικό υπό μια έννοια, καθώς οι περιστάσεις της εποχής συντέλεσαν στη δημιουργία του συγκεκριμένου καθεστώτος στην Γερμανία και όχι σε κάποιο άλλο μέρος του πλανήτη.

Σχετικά με το τρίτο είδος τύχης, δηλαδή την «αιτιακή τύχη», ο Nagel δεν αναφέρει και πολλά πράγματα στο άρθρο του σχετικά με αυτό, ωστόσο, πρόκειται για ένα είδος

⁷⁹ Ο.π. , σ. 177

⁸⁰ Ο.π. , σ. 182

το οποίο φαίνεται να χρησιμοποιείται από τον φιλόσοφο ως αντιστοιχία προς το γενικότερο πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης και της σχέσης της με την θεωρία του ντετερμινισμού. Είναι εκείνο το είδος τύχης, το οποίο προκαθορίζει με αιτιακό τρόπο τις πράξεις μας και που θέτει υπό αμφισβήτηση τη δυνατότητα ελεύθερης βούλησης του πράττοντος.

Τέλος, το τέταρτο και τελευταίο κατά σειρά είδος, δηλαδή η «βασική τύχη», εστιάζει κατά κύριο λόγο, στον ανθρώπινο χαρακτήρα, δηλαδή στις ικανότητες, την ιδιοσυγκρασία του και γενικότερα αφορά οποιοδήποτε χαρακτηριστικό έχει χαρακτήρα συγκρότησης ως προς τον χαρακτήρα και την συμπεριφορά ενός ατόμου. Αυτό το είδος τύχης, εν ολίγοις, μας θέτει αντιμέτωπους με τον ακόλουθο προβληματισμό: Θα πρέπει να κρίνονται ηθικά υπεύθυνοι εκείνοι οι άνθρωποι που διαθέτουν εκ γενετής συγκεκριμένα χαρακτηριστικά; Ως προς αυτό το ζήτημα, ο Nagel, τάσσεται υπέρ της άποψης του ότι δεν πρέπει να επαινούμε ή να καταδικάζουμε τους ανθρώπους για πράξεις που βρίσκονταν πέραν του πεδίου ελέγχου τους.

Εν κατακλείδι, η δυσκολία του προβλήματος της ηθικής τύχης, φαίνεται να είναι δεδομένη από τα όσα εξετάσαμε έως τώρα, γεγονός που αντιλαμβάνεται και ο ίδιος ο Nagel, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Υπό μια έννοια πιστεύω ότι το πρόβλημα δεν έχει λύση [...]».⁸¹ Πρόκειται για μια προβληματική που βρίσκεται σε άμεση σύνδεση με το γενικότερο πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης, που μας απασχολεί εν προκειμένω. Ο παράγοντας της τύχης, αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική πτυχή του προβλήματος αυτού, καθώς αν υποθέσουμε ότι η τύχη έχει τη δυνατότητα να προκαθορίζει καταστάσεις και ανθρώπινες πράξεις, ταυτόχρονα αναιρείται η δυνατότητα της ελεύθερης βούλησης του ατόμου. Η μελέτη του Nagel, είναι αξιοσημείωτη, καθώς έχει χαρακτήρα εισαγωγής, αλλά και σταδιακής ανάδειξης του ζητήματος της τύχης σε σχέση με την ελευθερία του ανθρώπου.

⁸¹ Ο.π. , σ. 184

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ελευθερία της βούλησης αποτελεί ένα διαχρονικό φιλοσοφικό πρόβλημα, στη βάση του οποίου έχουν αναπτυχθεί πολυάριθμες και πολυποίκιλες θεωρίες. Οι απαρχές του προβλήματος, παρά το γεγονός ότι δεν είναι και ιδιαίτερα εύκολο να εντοπιστούν, κατά κοινή ομολογία τοποθετούνται περίπου κατά την μεσαιωνική εποχή, ενώ τα τελευταία χρόνια, έχει παρατηρηθεί μια αναζωπύρωση του σχετικού ενδιαφέροντος γύρω από το πρόβλημα αυτό. Πρόκειται για ένα ζήτημα, που έχει προκαλέσει έντονες αντιθέσεις και αντιπαραθέσεις στο πλαίσιο του ευρύτερου ακαδημαϊκού διαλόγου που αναπτύσσεται τα τελευταία (κυρίως) τριάντα χρόνια, κατά κύριο λόγο στην διεθνή ακαδημαϊκή σκηνή, καθώς στην Ελλάδα η αντίστοιχη φιλοσοφική παραγωγή είναι πενιχρή. Το μόνο σίγουρο είναι ότι το να απαντήσει κανείς με απόλυτη βεβαιότητα στο κατά πόσον είμαστε πραγματικά ελεύθεροι στην καθημερινή μας ζωή και τις αντίστοιχές μας πράξεις κάθε άλλο παρά εύκολη υπόθεση είναι.

Στην παρούσα μελέτη, επιχειρήθηκε η διερεύνηση των θεωριών που αναπτύχθηκαν γύρω από την όλη συζήτηση που έχει πραγματοποιηθεί γύρω από το γενικότερο πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάσαμε μια σειρά ερμηνευτικών προσεγγίσεων, όπως εκείνη της ασυμβατοκρατίας δηλαδή της ασυμβατότητας της ελευθερίας της βούλησης και του ντετερμινισμού, της συμβατοκρατίας ανάμεσα στην ελευθερία και τον ντετερμινισμό και τέλος την ελευθεροκρατική προσέγγιση, που υπερασπίζει την ελευθερία της βούλησης και που εμφανίζεται ως η κυρίαρχη τάση στην σχετική βιβλιογραφία, (τουλάχιστον τις τελευταίες δεκαετίες). Η προσέγγιση των ελευθεροκρατών, στους οποίους είδαμε πολύ γνωστούς φιλοσόφους, όπως οι Ντεκάρτ, Καντ, αλλά και άλλους όπως οι Kane και Chisholm, μοιάζει αρκετά ελκυστική και ομολογουμένως πιο ρεαλιστική σε σχέση με τις υπόλοιπες θέσεις που μελετήσαμε.

Η πολυσύνθετη φύση του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης, αφενός δυσκολεύει το έργο όσων φιλοσόφων έχουν επιχειρήσει να ασχοληθούν με την επίλυσή του, αφετέρου αντανakλάται σε όλες τις προσπάθειές τους, ανεξαρτήτως της εκάστοτε θέσης που υιοθέτησαν. Παρ' όλα αυτά, η υιοθέτηση μιας θέσης που θα έχει ως κύριο μέλημά της την υπεράσπιση και την προάσπιση της ελευθερίας της βούλησης, μοιάζει η πλέον πειστική. Φθάνει κανείς, να αναλογιστεί περιπτώσεις όπου κανείς βρίσκεται

σε δίλημμα για το ποια επιλογή πρέπει να κάνει, η ακόμη και περιπτώσεις όπου δρα ενάντια σε όσα πίστευαν οι δικοί του άνθρωποι για εκείνον. Σε αυτές τις περιπτώσεις, όλες οι πράξεις φαίνονται να είναι αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης, ενώ το γεγονός ότι υπάρχουν στιγμές που αναρωτιέται κάποιος για το τι πρέπει να κάνει, αποδεικνύει συνάμα ότι είναι ελεύθερος καθώς σκέφτεται ταυτοχρόνως δύο επιλογές και όχι μια, που μπορεί να ήταν για παράδειγμα προϊόν εξαναγκασμού. Ωστόσο, δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση, να θεωρείται αμελητέα η ξεχωριστή προσφορά κάθε μιας εκ των θεωριών που αναδύθηκαν προκειμένου να επιλυθεί το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης. Το γεγονός ότι η ελευθεροκρατική άποψη έχει επικρατήσει, δεν υπονομεύει την συνεισφορά των ασυμβατοκρατών ή των συμβατοκρατών στην όλη συζήτηση, αφού κάθε θεωρία είχε και κάτι διαφορετικό να προσφέρει προκειμένου να καταστεί δυνατή η περαιτέρω διερεύνηση του σχετικού προβλήματος.

Η συνοπτική αυτή επισκόπηση του προβλήματος της ελεύθερης βούλησης για το οποίο ομολογουμένως έχει χυθεί πολύ μελάνι, αποδεικνύει ότι επρόκειτο για ένα ζήτημα που έχει αποτελέσει αλλά και που ακόμη και στη σύγχρονη εποχή συνεχίζει να αποτελεί αντικείμενο σφοδρών ερμηνευτικών συγκρούσεων όχι μόνο σε σχέση με την επίλυσή του, αλλά και όσον αφορά τις θεωρητικές προκείμενές του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ayer, A. J. : *Freedom and Necessity*, στο Watson 1982, 15-23. [Πρώτη δημοσίευση στο Sir Alfred Ayer: *Philosophical Essays*, Macmillan, 1954.]
- Chisholm, Roderick M. : *Human Freedom and the Self*, στο Watson 1982, 24-35.
- Ekstrom, Laura Waddell: *Free Will: A Philosophical Study*, Focus Series, Westview Press, 2000.
- Fischer, John Martin/ Mark Ravizza: *Responsibility and Control: A Theory of Moral Responsibility*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Frankfurt, Harry G: *Freedom of the Will and the Concept of a Person*, στο Watson 1982, 81-95. [Πρώτη δημοσίευση στο *Journal of Philosophy* 68 (1971).]
- Frankfurt, Harry G: *Alternate Possibilities and Moral Responsibility*, στο *Journal of Philosophy* 66 (1969), 829-839.
- Hobbes, Thomas: *Λεβιάθαν* (δύο τόμοι), εισαγ. Αιμίλιος Μεταξόπουλος, μτφρ. Γρηγόρης Πασχαλίδης / Γιάννης Δημητρακόπουλος / Αιμίλιος Μεταξόπουλος, Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, 1989 [1651].
- Honderich, Ted: *Πόσο ελεύθερος είσαι; Το Ζήτημα της Αιτιοκρατίας*, μτφρ. Ελευθερία Τσίτσα, Ιωλκός, 2007. [Πρωτότυπη έκδοση: *How free are you? The Determinism Problem*, Oxford University Press, 2002.]
- Hume, David: *An Enquiry concerning Human Understanding*, Stephen Buckle (επιμ.), Cambridge University Press, 2007 [1748].
- James, Williams: *The Dilemma of Determinism*, στο *The Will to Believe*, Dover Publications, 1956.
- Kane, Robert: *Responsibility, Luck and Chance: Reflections on Free Will and Indeterminism*, στο *The Journal of Philosophy* 96 (1999), 217-240.
- Kane, Robert: *Free Will*, Blackwell Publishers, 2002b.
- Kane, Robert: *Free Will: New Directions for an Ancient Problem*, στο Kane 2002b, 222-248.

- Kane, Robert: *Libertarianism*, στο John Martin Fischer / Robert Kane / Derk Pereboom / Manuel Vagras, *Four Views on Free Will*, Blackwell Publishing, 2007, 5-43.
- Kant, Immanuel: *Κριτική του καθαρού Λόγου*, μτφρ. Αναστάσιου Γιανναρά, Αθήνα: εκδόσεις «Παπαζήση», 1979 και μτφρ. Μιχαήλ Φ. Δημητρακόπουλου, Αθήνα, 1985-1987. [Kritik der reinen Vernunft, 1781 / 1787.]
- Kant, Immanuel: *Κριτική του πρακτικού Λόγου*, μτφρ.-σημ.-επιλεγόμενα Κώστας Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2004. [Kritik der praktischen Vernunft, 1788.]
- Lamont, Corliss: *Freedom of Choice affirmed*, Pemberton Books, 1971 [1967].
- Nagel, Thomas: *Moral Luck*, στο Watson 1982, 174-186
- Νίτσε, Φρίντριχ: *Πέρα από το καλό και το κακό*, μτφρ.-επιμ. Ζήσης Σαρίκας, Νησίδες, 2004. [1886].
- Nozick, Robert: *Philosophical Explanations*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981.
- Ντεκάρτ, Ρενέ: *Στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας*, μτφρ.-σχόλια Ευάγγελος Βανταράκης, Αθήνα: Εκκρεμές, 2003.
- Pereboom, Derk: *Living Without Free Will*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Pereboom, Derk: *Hard Incompatibilism*, στο John Martin Fischer / Robert Kane / Derk Pereboom / Manuel Vagras, *Four Views on Free Will*, Blackwell Publishing, 2007, 85-125.
- Σαργέντης, Κ: *Το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης*, Αθήνα: Νήσος, 2012.
- Schopenhauer, A: *Επιλογή από το έργο του*, μτφρ. Νικόλαος Σκουτερόπουλος-Κλάους Μπέτσεν, Αθήνα: Στιγμή, 1996.
- Skinner, B.F.: *Walden Two*, Hackett Publishing, 1948.
- Skinner, B.F.: *Science and Human Behavior*, New York: Macmillan, 1953.
- Smilansky, Saul: *Free Will and Illusion*, Oxford: Clarendon Press, 2000.
- Strawson, Galen: *Freedom and Belief*, Oxford: Oxford University Press, 1986.
- Strawson, Galen: *The Impossibility of Moral Responsibility*, Philosophical Studies 75 (1994), 5-24.

- Strawson, Peter F.: *Freedom and Resentment*, στο Watson 1982, 59-80. [1962].
- Van Inwagen, Peter: *The Incompatibility of Free Will and Determinism*, στο Watson 1982, 46-58.
- Wallace, R. Jay: *Responsibility and the Moral Sentiments*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994.
- Watson, Gary (επιμ.): *Free Will*, Oxford University Press, 1982.
- Watson, Gary: *Free Agency*, στο Watson 1982, 96-110. [Πρώτη δημοσίευση στο *Journal of Philosophy* 72 (1975), 205-220.]
- Wolf, Susan: *Freedom Within Reason*, Oxford University Press, 1990.
- Wolf, Susan: *Sanity and the Metaphysics of Responsibility*, στο Kane 2002b, 145-163.

